

CÍRKEVNÍ DĚJINY NOĚLA ALEXANDERA OP V KONTEXTU EVROPSKÉ CÍRKEVNÍ HISTORIOGRAFIE NA PŘELOMU 17. A 18. STOLETÍ

JAKUB ZOUHAR

Česká historiografie je na příspěvky k dějinám církevního dějepiscetví odedávna skoupá. Jestliže není věnována dostatečná pozornost domácím dějepiscům, nepřekvapí, že evropská církevní historiografie zůstává zcela stranou, a to včetně jejich vrcholných představitelů. Avšak církevní dějiny jsou a vlastně musejí být nadnárodní ve smyslu biblického *Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtěte ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého* (Mt 28,19).¹

Ponechávám zde záměrně zcela stranou otázku vztahu církevních dějin a dějin tzv. profánních i otázku vztahu teologie a církevní historiografie, neboť těmto problémům byla věnována již velká pozornost.²

1. Počátky církevní historiografie v raném novověku

Církevní dějepiscetví, jehož počátky jsou tradičně kladeny do 4. století po Kr. a jsou spjaty se jménem Eusebia z Caesareje, resp. s jeho prací *Ekklésiastiké historia*³ (Církevní dějiny), čítá mnoho jmen autorů žijících na Západě i Východě evropského kontinentu.⁴ Třebaže ve středověkém dějepiscetví je církevní hledisko bez výjimky vždy přítomno,⁵ zásadním průlomem je až novověké kolektivní dílo, které je od poloviny 18. století známo pod názvem *Magdeburské centurie*.⁶ Nejen že se ve své době jednalo o nejroz-

¹ Podle Českého ekumenického překladu z r. 1985. K verši srov. Petr MAREČEK, *Zjevení v Galileji* (Mt 28,16–20). *Několik poznámek ke znění textu v českých překladech*, *Studia Theologica* 22, 2005, s. 38–44.

² Z německého pohledu srov. Wolfram KINZIG – Volker LÉPPIN – Günther WARTENBERG (Hgg.), *Historiographie und Theologie. Kirchen- und Theologiegeschichte im Spannungsfeld von geschichtswissenschaftlicher Methode und theologischem Anspruch*, Leipzig 2004; zamyšlení se nad studiem církevních dějin z pozic historika lze nalézt také v knize František X. HALAS, *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*, Praha 2004, s. 5–24.

³ České překlady: Eusebius PAMPHILI, *Desatero knih církevních*, Praha 1855; TÝŽ, *Církevní dějiny*, Praha 1988. Důležitou úlohu hrála kritická vydání od Erasma Rotterdamského z r. 1523 (text latinský) a 1544 (text řecký).

⁴ K církevnímu dějepiscetví srov. např. Jiří HANUŠ, *Pozvání ke studiu církevních dějin*, Brno 1999 a TÝŽ (ed.) *Ekumenické církevní dějepiscetví. Dějiny, analýzy, perspektivy*, Brno 2003, kde i další literatura.

⁵ Z nejdůležitějších osobností můžeme jmenovat např. Jana z Efezu, Evagria Scholastica, Bedu Ctihodného, Flooarda z Remisu, Adama Brémského, Orderika Vitalis, Huga z Fleury, Tolomea Fiadonho z Luccy nebo Petra Comestora.

⁶ Původní název zní: *Ecclesiastica historia integrum ecclesiae Christi ideam, quantum ad locum, propagationem, persecutionem, tranquillitatem, doctrinam, haereses, caeremonias, gubernationem, schismata, synodos, personas, miracula, martyria, religiones extra ecclesiam et statum imperii politicum atinet, secundum singulas centurias perspicuo ordine complectens singulari diligentia et fide ex vetustissimis et optimis historicis, patribus et aliis scriptoribus congesta per aliquot studiosos et pios viros in urbe Magdeburgica*. K jejich rozboru srov. Thomas LAU, *Magdeburger Centurien*, in: Volker Reinhardt (Hg.), *Hauptwerke der Geschichtsschreibung*, Stuttgart 1997, s. 407–411 se starší literaturou. Rozbor díla a jeho srovnání s Baroniem a dalšími církevními historiky 16.–18. st. provedl Harald ZIMMERMANN, *Ecclesia*

sáhlejší popis dějin církve od jejích počátků do konce 13. století, ale především šlo o nejzásadnější církevní dějiny psané z pozic protestantismu. Jejich hlavním autorem byl protestantský humanista, teolog a biblista Matthias Flacius Illyricus (1520–1575).⁷ Když jeho dílo mající za cíl upevnit protestantismus proti papežství a zároveň sjednotit dosud značně rozrůzněné proudy uvnitř protestantské teologie vyšlo poprvé v Basileji v letech 1559–1574,⁸ vyvolalo pochopitelně z katolické strany prudkou a odmítavou reakci. Nebylo se co divit, když mohutná duchovní práce mnoha evropských intelektuálů (spolupracovníci se rekrutovali z celé Svaté říše římské, Polska, Flander, zemí Koruny české,⁹ Anglie, ale i z Apeninského poloostrova) obhajovala luterské učení, papež v ní byl označován za Antikrista, který musí být poražen, a Svatá církev navrácena do své „původní“ (tj. apoštolské) podoby. Autoři v něm rovněž zamítli podle nich příliš umírněnou kritiku papežství ze strany dřívějších humanistických historiků a filologů jako byli Lorenzo Valla, Niccolò Machiavelli nebo Francesco Guicciardini. Na takto kvalifikovaný ideologický útok však neměla katolická církev dlouho adekvátní odpověď, třebaže nemohu souhlasit s Josefem Šustou, že by dílo samo v katolických kruzích „zesílilo ... nedůvěru k vědě historické a snahu, obmeziti její volné rozběhy náležitou censurou“.¹⁰

S odpovědí přišel až největší katolický historik raného novověku kardinál Caesar Baronius (1535–1607), zpovědník Klementa VIII., prefekt vatikánské knihovny a především oficiální historiograf katolické církve.¹¹ Jím započaté původně dvanáctisvazkové dílo *Annales Ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*,¹² jež čerpalo především z vatikánské knihovny, se dočkalo nevídaného úspěchu v katolických kruzích a jeho „pravověrnost“ stačila vyrovnat i mnohé chyby, kterých se autor zejména v letopočtech, chronologii a jménech dopustil. Sám Baronius měl čtyři pokračovatele, kteří jeho dílo zrevidovali, opravili a dovedli od roku 1198 až po rok 1585.¹³

als Object der Historiographie. Studien zur Kirchengeschichtsschreibung im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit, Wien 1960, s. 59–86.

⁷ Viz Friedrich Wilhelm BAUTZ – Traugott BAUTZ (Hgg.), *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (dále jen BBKL), 1–27 Bd., Hamm–Herzberg–Nordhausen 1990–2007, zde sv. II, 1990, sloupec 43–48 s bohatou literaturou (el. verze http://www.bautz.de/bbkl/f/flacius_m.shtml s lit. do r. 2007).

⁸ 2. vyd. od r. 1624. Vyd. J. Baumgarten a J. S. Semler, Nürnberg 1757–1765, které dalo dílu dnešní název, obsahuje pouze prvních pět století.

⁹ Především profesor řečtiny na pražské univerzitě Matouš Kolín (Collinus) z Chotěřiny (1516–1566). Viz zákl. informace Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK et al., *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, I, Praha 1966, s. 416–451; Vladimír FORST et al. (edd.), *Lexikon české literatury*, I (A–G), Praha 1985, s. 364–365.

¹⁰ Josef ŠUSTA, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*, Praha 1946, s. 95.

¹¹ K jeho osobě srov. BBKL, sv. I, 1990, sl. 379 s bohatou literaturou dovedenou v el. verzi (http://www.bautz.de/bbkl/b/baronius_c.shtml) do r. 2007. Z osobnosti českých zemí s ním udržoval jistý kontakt olomoucký biskup kardinál František z Ditrichštejna, nicméně při volbě papeže r. 1605 jej nepodpořil. Viz Pavel BALCÁREK, *Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636*, České Budějovice 2007, s. 20, 92–93.

¹² Jeho stručný rozbor podává Mario TURCHIETTI, *Cesare Baroniò (Baronius)*, in: Volker Reinhardt (Hg.), *Hauptwerke der Geschichtsschreibung*, Stuttgart 1997, s. 42–45. Že by se jednalo o „zpracované přednášky, které autor pronesl na oratoři sv. Filipa Neri“, jak uvádí J. HANUŠ, *Pozvání*, s. 127, není zcela pravdivé a při rozsahu celého díla v základní řadě ani možné.

¹³ Oratorián Odericus Raynaldus (1595–1671) dovedl práci do r. 1565 (8 sv., 1646–63, 9. sv. byl propuštěn censurou teprve v letech 1683–86); františkán Antoine Pagi (1624–1699) podrobil dílo důkladné kritice a revizi, své opravy hlavně zjevných chronologických omylů shrnul do spisu *Critica historico-chronologica in Annals Baronii I*, 1689 (celkové vyd. pak pochází od jeho synovce Françoise Pagiho ve 4 sv. 1705); oratorián Giacomo Laderchi (cca. 1678–1738) pokračoval v l. 1566–1571 (3 sv., Roma 1728–37); Augustin Theiner (1804–1874) pokračoval v l. 1572–1585 (3 sv., Roma 1856–57) a pořídil poslední vydání celého díla.

2. Maurini versus bollandisté

Třebaže ani protestantské ani katolické zpracování církevních dějin zdaleka již neobsahovalo jen „nanejvýš mírové boje za pokoj v duši“, o kterých mluvil ještě Eusebius z Caesareje,¹⁴ byla tato díla něčím novým a stála na počátku mohutného rozvoje církevního dějepiscetví 17. století. Do čela evropské katolické církevní historiografie se dostali učení benediktini z francouzské Kongregace sv. Maura¹⁵ odvozující své jméno od žáka sv. Benedikta, jenž podle legendy uvedl jeho řeholi do Galie. Kongregace sama vznikla přičiněním Laurentia Bernardiho, převora Collège de Cluny v Paříži, roku 1621¹⁶ a v roce 1675 již čítala na 178 klášterů rozčleněných do několika provincií. Vedení kongregace sídlilo v bohatém a vlivném opatství Saint Germain des Prés v Paříži.¹⁷ Benediktini se zde od počátku zaměřili na studium dějin písemnictví rané církve. Prohledávali proto zprvu francouzské, později i švýcarské, německé a italské klášterní knihovny, aby shromáždili co nejlepší rukopisy starokřesťanských autorů (svatých Basileje, Augustina, Jana Zlatoústého, Bernarda aj.), jejichž práce následně edičně vydávali. Kvalita některých z těchto edic vydržela i přísné nároky 20. století.¹⁸ Maurini usilovně pracovali až do Francouzské revoluce, která jejich činnost násilně ukončila. Generál řádu Dom Antoine Chevreux skončil 2. září 1792 spolu s dalšími 40 bratry pod gilotinou. Zbylí členové kongregace si zachránili život emigrací, z které se ti přeživší navrátili až roku 1817.¹⁹ Pokusili se navázat na předrevoluční slávu, ale společenský zájem byl už jiný. Údajně poslední člen kongregace zemřel roku 1833. Avšak povědomí o díle jejich členů se udrželo v odborných kruzích dodnes. Plný seznam autorů Kongregace sv. Maura čítá přes 220 jmen bratří, kteří sepsali více než 700 prací.²⁰ Nutno si ale uvědomit, že v 17. století neexistoval v Saint Germain des Prés žádný institut ani seminář. Jednotlivé práce byly prováděny

¹⁴ Kniha 5, kap. 1.

¹⁵ K celé kongregaci srov. *Mélanges et documents publiés à l'occasion de la mort de Mabillon*, Paris 1908 (k dispozici na internetu ve formátu PDF <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1117153>). Ioseph Urban BERGKAMP, *Dom Jean Mabillon and the Benedictine Historical School of St. Maur*, Washington 1928; Gall HEER, *Johannes Mabillon und die Schweizer Benediktiner. Ein Beitrag zur Geschichte der historischen Quellenforschung im 17. und 18. Jahrhundert*, St. Gallen 1938; Maarten ULTEE, *The Abbey of St. Germain des Prés in the Seventeenth Century*, Yale University Press 1981. Nejpodrobnější, ale tendenční Henri LECLERCQ, *Dom Mabillon, 1–2*, Paris 1953–1957 a zatím poslední je životopis Blandine BARRET-KRIEGEL, *Jean Mabillon 1632–1707. Les historiens et la monarchie*, I, Paris 1988 (1996). Celé problematice učených církevních autorů 17. a 18. st. se věnoval stručně, ale velmi výstižně a čtivě David KNOWLES, *Great Historical Enterprises. Problems in Monastic History*, London etc. 1963 (bollandisté, s. 1–32; maurini s. 33–62). Z českých autorů se tzv. maurinské školy dotknul pouze Václav VOJTÍŠEK, *O vývoji metody diplomatické a jejich potřebách*, Sborník historický 2, 1954, s. 5–38, zvl. s. 5–11, který je v těchto souvislostech v českém dějepiscetví zpravidla citován. Bohužel ani on nevyužil zdaleka kompletní literaturu o předmětu, která byla k roku 1953 ve světě napsána. Důležité je zejména sledovat specializovaný časopis *Revue Mabillon (archives de la France monastique)*; 1re année, n° 1 (1905, mai) – 10e année, n° 37 (1914, mai); 10e année, n° 38 (1914, août/1919, déc.) – n° 315/318 (1989); n.s., 1 (1990); roč. 1/1905 – 23/1933 jsou naskenovány na <http://gallica.bnf.fr/> a obsahy roč. 1990–2006 viz <http://www.irht.cnrs.fr/publications/mabillon.htm>; zvl. důležité je č. 16/2005, kde jsou články věnované dějinám časopisu. Pro české země srov. zvl. Zdeněk ŠIMEČEK, *K počátkům české diplomatiky*, Časopis Matice moravské 86, 1967, s. 101–124, který také upozornil na Legipontovy písemné styky s mauriny (s. 102, pozn. 5).

¹⁶ Schválena Řehořem XV. dne 17. 5. 1621, resp. 1627.

¹⁷ Vlekly boj s pařížským (arci)biskupstvím, na kterém bylo dlouho nezávislé, nakonec opatství prohrálo. Srov. M. ULTEE, *The Abbey*, s. 168–187.

¹⁸ Některé byly v 19. st. zařazeny do proslulé sbírky *Patrologiae cursus completus* (od r. 1844) J. P. Migneho.

¹⁹ O situaci katolické církve a hlavně jejích řádů ve Francii v letech 1789–1815 srov. Bernard ARDURA – Gérard CHOLVY – Louis-Marie BILLÉ, *Le Concordat entre Pie VII et Bonaparte 15 Juillet 1801*, Paris 2001, zvl. s. 119–121.

²⁰ Výčet těch nejvýznamnějších je nejdostupněji přístupný v Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, I–II, München–Paderborn–Wien 1965, sv. I, s. 155–157.

jedním dvěma bratry, někdy s několika pomocníky, ale většina činnosti náležela vždy jedinému člověku, který za daný „projekt“ sám odpovídal a často vybíral i svého nástupce. Při hodnocení práce marurinů je třeba vzít rovněž v úvahu, že celá kongregace čítala tři až čtyři tisíce členů, ale literárně činných jich bylo jen něco přes dvě stě.²¹ Je také nutné mít na paměti, že ani učení benediktini se nemohli vyhnout politice v nejširším smyslu slova a jejich díla přes veškerou svoji učenost a zdánlivý odstup²² podporovala tehdejší francouzskou vládu.²³ Zajímavá je také otázka, která se řešila prakticky již od středověku, totiž zda nemůže v důsledku učených aktivit dojít u členů katolických řádů k ochladnutí ve víře nebo dokonce k jejich úplnému odpadlictví.²⁴ Podle moderních výzkumů k tomu docházelo zřídka a například v klášteře Saint Germain des Prés došlo v 17. století pouze k jednomu doloženému případu úplného odpadlictví a nemnoha kázeňským prohřeškům, které však byly zpravidla přísně potrestány.²⁵

Nejvýraznější osobností celé kongregace byl Jean Mabillon (1632–1707), který však našel oporu i inspiraci ve svých spolubratrech jako byl knihovník Luc D'Achéry, v jehož pracovně se scházivali i učenci působící mimo benediktinský řád. Jmenovat můžeme Charlese Du Cange,²⁶ Etienna Baluzeho,²⁷ Barthélema d'Herbelot de Molainville, Jeana-Baptista Coteliera, Eusèbia Renaudota,²⁸ Claude Fleuryho,²⁹ Bernarda Lamyho, Antoina Pagiho nebo jansenistu³⁰ Louis-Sebastiena Le Nain de Tillemont³¹ a další. Sám Mabillon se osobně proslavil především svou prací *De re diplomatica libri sex*³² (Paris 1681), knihou věnovanou Colbertovi, která je obecně s lehkou nadsázkou považována za počátek diplomatiky,

²¹ Jádru učených maurinů dokonce tvořilo jen asi 50 mužů. Viz D. KNOWLES, *Great Historical Enterprises*, 40–41; M. ULTEE, *The Abbey*, s. 25.

²² Tamtéž, s. 133: „The monks of St. Germain des Prés, seeking to minimize the personal element in writing, often worked in teams and published some books anonymously.“

²³ Tamtéž, s. 8: „As the monks of earlier ages had preserved ancient culture, so the monks of St. Germain des Prés edited secular and religious texts and wrote history supportive of established tradition and power. They were critical scholars, but they readily accepted official subsidies and encouragement; in short, even in scholarship they were well aware of politics.“ Srov. také s. 163.

²⁴ Srov. H. LÉCLERCQ, *Dom Mabillon*, sv. 2, s. 503–574.

²⁵ M. ULTEE, *The Abbey*, s. 36–37. Jednalo se o jistého Mathurina Veysière, který však vedl ne právě příkladný život už dlouho před vstupem do řádu a kláštera. Tamtéž, s. 159.

²⁶ Sestavil „objemný a dodnes nepřekonaný první slovník středověké latiny“ (cit. Jana NECHUTOVÁ, *Středověká latina*, Praha 2002, s. 16; s. 27, pozn. 24 vypočítává další vydání) *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, Paris 1678. K dispozici na internetu on-line s možností stažení v PDF formátu:

[http://standish.stanford.edu/bin/search/advanced/process?clauseMapped\(catKey\)=612209&sort=title](http://standish.stanford.edu/bin/search/advanced/process?clauseMapped(catKey)=612209&sort=title) (7 sv. verze, 1840–50); <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/ducange.html#werk> (3 sv. verze s dodatky, 1710); <http://gallica.bnf.fr/> (3.–7., 9.–10. sv. vyd. 1938).

²⁷ Františkána a mj. autora užitečné příručky *Vitae Paparum Avenionensium*, I–II, Paris 1693 (moderní ed. G. Mollat, 4 sv., Paris 1923–28).

²⁸ Velmi plodného autora, srov. BBKL 8, 1994, sl. 34–44 s bohatou literaturou dovedenou v el. verzi do r. 2003 http://www.bautz.de/bbkl/tr/renaudot_e.shtml.

²⁹ Vychovatel francouzských princů a autor *Histoire ecclésiastique* (Paris 1690–1720) dovedené do r. 1414, později v 19. st. rozšířené a nakonec dovedené až do r. 1778. Celek čítá 91 svazků.

³⁰ O jansenismu ve Francii 17. století česky stále nejlépe Petr HORÁK, *Svět Blaise Pascala*, Praha 1985, s. 13–101.

³¹ Autora rozsáhlého díla *Mémoires pour servir à l'Histoire ecclésiastique des six premiers siècles, justifiés par les citations des Auteurs originaux, avec une Chronologie où l'on fait un abrégé de l'Histoire Ecclésiastique et Profane*, I–XVI., Paris 1693–1712 (Paris 1701–1714; anglický překl. Louis-Sebastiena Le Nain de Tillemont, *Ecclésiastical Memoires of the six first centuries*, trans. by Thomas Deacon, I–II, London 1733–1735). Práce však nezachycuje a ani nechce zachytit církevní dějiny celý, nýbrž si vybírá důležité dějinné výseky, jež dokládá rozsáhlými citáty ze starších pramenů a literatury.

³² S pokračujícím názvem *in quibus quidquid ad veterum instrumentorum antiquitatem, materiam, scripturam et stilum*. Třetí vyd. (Neapolí 1789) pořízené a doplněné filologem Giovannim Adimarim, markýzem z Bumbly je horší kvality. Dosud nejlepší rozbor práce provedl po mém soudu León LEVILLAN, *Le „De re diplomatica“*, in: *Mélanges et documents publiés à l'occasion de la mort de Mabillon*, Paris 1908, s. 193–252. Celá kniha je k dispozici volně na internetu: <http://141.20.85.26/mabillon/index.html>. Nově Jakub ZOUHAR, *De re diplomatica libri sex by Jean Mabillon* in outline, *Listy filologické* (dále LF) 133, 2010, 3–4.

a jejíž název je dodnes hojně citován. Shoda odborníků panuje v názoru, že dílo je nejslabší v paleografii a filologii,³³ avšak práce sama je dnes bohužel v odborné veřejnosti známa jen povrchně. Dílo je výsledkem učené diskuse známé pod označením „Bella diplomatica litteraria“³⁴ mezi Mabillonem a antverpským jezuitou Danielem Papenbroeckem³⁵ (1628–1714), který ve své práci *Propylaeum antiquarium circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis*³⁶ zpochybnil pravost některých merovejských listin týkajících se benediktinského kláštera Saint Denis u Paříže (dnes v Paříži). Protože byl klášter oficiálním pohřebištem francouzských králů, týkala se pře cti celé Francie. Při obhajobě pravosti listin podal Mabillon detailní dějiny latinského písma a ukázal způsob, jakým se psaný rukopis jeho doby vyvinul z kapitálních liter písma starořímského. Jeho „Šest knih o diplomatice“ obsahuje kromě vlastní diplomatiky rovněž chronologické a zejména sfragistické exkursy a poskytuje i praktický návod, jak číst vybraná stará rukopisná písma. Nevýhodou spisu je skutečnost, že se věnuje pouze raně středověkým listinám a nadto pouze listinám královským, což bylo dáno účelem práce. Nutno také připomenout, že Mabillon měl s mnohými svými spolubratry rovněž potíže a rozepře, neboť ne všichni schvalovali učenou práci tvrdíce, že odporuje řeholi sv. Benedikta. Avšak zvidává, snad až někdy fanatická Mabillonova povaha³⁷ mu pomohla všechny tyto nesnáze překonat.³⁸ Mohl se tak podílet na všech důležitých edicích benediktinského řádu, které dodnes musejí naplnit úctou každého, kdo se jejich zažloutlými folianty probírá. V první řadě se jedná o desetisvazkovou edici *Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti in saeculorum classes distributa*³⁹ (Paris 1668–1701) zahrnující léta 500 až 1100, která přináší zpřístupnění prvořadých pramenů pro církevní dějiny Západu. Druhou rozsáhlou edicí, jejímž hlavním autorem byl Jean Mabillon, jsou *Annales Ordinis Sancti Benedicti Occidentalium Monachorum Patriarchae, in quibus non modo res monasticae, sed etiam ecclesiasticae historiae non minima pars continetur, auctore Dommo Johanne Mabillon* (Paris 1703–1739).⁴⁰ Kromě faktografické stránky jsou obě edice významné rovněž metodologicky a to nikoli pouze filologickou kritikou nebo uplatněním

³³ D. KNOWLES, *Great Historical Enterprises*, s. 48.

³⁴ Nikoli tzv. „Bella diplomatica forensia“ označující prakticko-právní, ne však vědeckou diskuzi z přelomu 16. a 17. století ohledně starých klášterních listin nárokových si hospodářský prospěch z klášterního zboží na území Svaté říše římské.

³⁵ K jeho osobě viz BBKL 17, 2001, sl. 1113–1118 (Matthias SCHNETTGER), el. verze http://www.bautz.de/bbkl/p/papenbroch_d.shtml s bohatou literaturou do r. 2008. Udo KINDERMANN (Hg.), *Daniel Papenbroeck, Kunstdenkmäler zwischen Antwerpen und Trient: Beschreibungen und Bewertungen des Jesuiten Daniel Papenbroch aus dem Jahre 1660. Erstedition, Übersetzung und Kommentar*, Köln am Rhein 2002.

³⁶ *Pars prima*, in: *Acta sanctorum Bollandiana*, Aprilis tomus II, 1675, s. I–XXXIII. Obecně se uvádí, že právě Papenbroeck ještě před Mabillonem užil „diplomatické“ metody, což Mabillon ve své práci zmínil. Viz *De re diplomatica libri VI, I/1*, num. 2, s. 3: „Nullus ad hoc usque tempus peculiari tractatione rem aggressus fuerat ante Daniele Papenbrochium“. Srov. také L. LEVILLAN, *Le „De re diplomatica“*, in: *Mélanges et documents publiés à l'occasion de la mort de Mabillon*, Paris 1908, s. 199: „C'est à Papenbroeck que revient le mérite d'avoir le premier tenté de fonder la critique des chartes sur un ensemble de règles constituant un véritable corps de doctrine, ...“.

³⁷ Srov. charakteristiku jeho analytického přístupu k práci David KNOWLES, *The Historian and Character and Other Essays*, Cambridge University Press 1963, s. 223 (jde o přetisk článku *Jean Mabillon*, *The Journal of Ecclesiastical History* 10, 1959, s. 153–173).

³⁸ Na obranu vědecké práce jako takové sepsal dílo *Traité des études monastiques, divisé en trois parties*, I–III, Paris 1691–1692. Dílo se ještě v 18. století dočkalo překladu do itaštiny (1701), latiny (1702) a němčiny. Nový překlad viz J. MABILLON, *Treatise on monastic studies*, transl. by John Paul McDonald, Oxford 2004. Na kritiku tohoto spisu odpověděl dalším spisem *Reflexions sur la Réponse de M. l'Abbé de la Trappe au Traité des études monastiques*, I–II, Paris 1692–1693.

³⁹ Sv. 1 (léta 500–600), sv. 2 (l. 600–700), sv. 3–4 (l. 700–800), sv. 5 (l. 800–855), sv. 6 (l. 855–900); sv. 7 (l. 900–1000), sv. 8–9 (l. 1000–1100), sv. 10 měl vyjít r. 1709 posmrtně, ale nevyšel ani v nové edici Venezia 1733–1740.

⁴⁰ 5. sv. vyšel 1713 péčí R. Massueta a 6. sv. r. 1739 dokončený E. Martěnem.

postupů pomocných věd historických, nýbrž i úvody k jednotlivým edičním svazkům, kde se jejich autor pozastavuje nad otázkou chronologie nejstarších křesťanských autorů a jejich spisů, dotýká se ale i dodnes diskutovaného problému hranice mezi „starověkem“ a „středověkem“ a mnoha dalších otázek. Proto byly jednotlivé předmluvy z edice Akt vydány v samostatné publikaci.⁴¹ Sám Mabillon vydal ještě nejméně šest dalších spisů o církevních dějinách, ale ty leží ve stínu výše zmíněných.⁴²

V 18. století stojí v popředí dvě rozsáhlá díla. V první řadě jde o třináctisvazkovou práci *Gallia Christiana* (Paris 1715–1785),⁴³ tedy o dějiny francouzských diecézí a církevních provincií, která má díky shromážděným faktům ještě dnes co říci. Do obecných dějin literární historie a medievistiky pak náleží druhá kolektivní práce maurinů z 18. století *Histoire littéraire de la France* (od roku 1733).⁴⁴ Toto mnohasvazkové dílo obsahuje prakticky celé tehdejší vědění o písemnictví na území Francie od pozdní antiky po 12. století včetně.⁴⁵

Proti benediktinům z Kongregace sv. Maura, respektive proti pravosti některých raně středověkých listin, které tato kongregace hájila, vystoupili jezuité v čele s Danielem Papebroeckem, označovaní jako bollandisté⁴⁶ podle belgického jezuita Jeana Bollandy (1596–1665),⁴⁷ který dal podnět k rozsáhlé v plném smyslu slova evropské edici legend⁴⁸ o jednotlivých světcích *Acta Sanctorum*⁴⁹ (A. A. S. S. Boll.). Bollandisté však byli ještě menší skupinou osob než maurini. Ve skutečnosti jich nikdy nebylo více než deset (mnohdy

⁴¹ R. P. Domini Joannis Mabillonii Praefationes Actis Sanctorum Ordinis S. Benedicti, in saeculorum clases distributis praefatae, Rouen 1732, 2. vyd. Trient 1724, 3. vyd. Venezia 1732.

⁴² Malý odlesk francouzských benediktinů dopadl i na benediktiny české, když Magnold Ziegelbauer vydal své *Epitome historica monasterii Brevnoviensis, Coloniae 1740* a hlavně *Historia rei literariae ordinis S. Benedicti in IV partes distributa. Opus eruditorum votis diu expetitum, ad Perfectam Historiae Benedictinae Cognitionem summè necessarium, & universim omnibus bonarum Artium Cultoribus non utile minus, quam scitu lectique jucundum. Pars Tertia, Biographica sive Bibliotheca Benedictina Historico-Critica Realis, Quae Libros juxta materiarum seriem digestos repraesentat, uniuscujusque Scriptoris genio & meritis ad aequitatis lancem perpensis*, Vindobonae 1754 (spolu s Olivierem Legipontem). K dílům srov. Vladimír PIŠA, *Epitome historica monasterii Brevnoviensis*, in: Ivan Hlaváček – Marie Bláhová (edd.), Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 279–291; obecně Bedřich SLAVÍK, *Od Dobnera k Dobrovskému*, Praha 1975, s. 22–28 se starší literaturou; Beda Franz MENZEL, *Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov-Braunau*, Königstein im Taunus 1969, s. 76–88. Myšlení učených benediktinů podkřývá i jejich korespondence. Např. Ziegelbauer píše Legipontovi: „Crede mihi Oliveri! Non solum mihi, sed et Tibi Arabis ... Utilitas operis satis perspecta est; cum enim illustres juvenes iis instruendi sint litteris, atque artium disciplinis, quibus ad capessendam in Regno Bohemiae rem publicam idonei fiant, notitia quadam praevia juris publici bohemicum praecolendi atque praeparandi sunt. Haec autem ex Historia Regni pragmatica comparanda est. Qui vero fieri potest, ut eam consequantur si nequidem auctorem et scriptorem, quibusque illi nitantur principis et quam saepe toto caelo inter diversis, ulla habeant cognitionem? In hanc ut veniant, incredibili labore ac studio bibliothecae bohemiae, in qua id genus scriptorum traditur notitia, ellucubrandae incumbo.“ Cit. dle Jan STRAKOŠ, *Počátky obrozenského historismu a M. A. Voigt*, Praha 1929, s. 275–276, pozn. 145, kde i odkaz na pramen.

⁴³ Nové vyd. Paris od 1870. K tomu srov. http://en.wikipedia.org/wiki/Gallia_Christiana.

⁴⁴ K dispozici volně na internetu ve formátu PDF <http://gallica.bnf.fr/> (dvanáctidílné vyd. ve 13 sv., Paris 1865–1869).

⁴⁵ Původně 28 sv., nově srov. doplňované vydání 1–41 (Paris 1865–1981).

⁴⁶ Učená společnost existuje dodnes, srov. jejich vynikající internetovou stránku v anglickém jazyce, kde je kompletní rozpis jednotlivých dílů edice, její stručná historie a mnoho dalších relevantních informací <http://www.kbr.be/~socboll/index.html>. K jejich dějinám srov. Hippolyte DELEHAYE, *L'œuvre des Bollandistes à travers trois siècles (1615–1915)*, Bruxelles 1959 (anglický překl. Princetone 1922); Robert GODDING – Bernard JOASSART – Xavier LEQUEUX – François De VRIENDT – Joseph van der STRAETEN, *Bollandistes, saints et légendes. Quatre siècles de recherche hagiographique*, Bruxelles 2007.

⁴⁷ K jeho osobě srov. BBKL, sv. I, 1990, sl. 675–676, el. verze s literaturou do r. 2008.

⁴⁸ O postavení legendy jako druhu pramene srov. z česky psané literatury *Legenda, její funkce a zobrazení I–VI* (Příspěvky z mezioborových setkání konaných od 29. 10. 1991 do 13. 10. 1992), Praha 1992.

⁴⁹ 68 svazků vzniklých od r. 1643 dodnes zabírá podle Učené společnosti bollandistů 58 000 stran velkého formátu.

byli jen tři, čtyři) a svoji práci tak mohli zabezpečovat pouze skrze rozsáhlý tým spolupracovníků, jejichž počet však nepřesáhl stovku.⁵⁰ Že nebyly styky mezi bollandisty a některými přáteli maurinů tak nepříznivé, nýbrž že vzájemná rivalita na učeném poli vedla ve svém důsledku ke kýženému tříbení historické kritiky, napovídá rovněž nedávno vydaná korespondence⁵¹ mezi některými osobnostmi evropské humanitní vědy 17. století. Jezuitská učená střediska měla tehdy svá sídla v Antverpách (*Museum Bollandianum*) a v Paříži (*Collegium Claromontanum*). Do tohoto projektu přispívalo svými příspěvky mnoho jezuitů, jak známo, také Bohuslav Balbín,⁵² ale i jiní členové Tovaryšstva Ježíšova z českých zemí. Bollandisté však nenapadli pouze učené francouzské benediktiny, ale rovněž karmelitánský řád, jehož původ zpochybnili. Tento *casus belli* spočíval v odmítnutím karmelitánské legendy, podle níž karmelitáni odvozovali svůj původ od samotného proroka Eliáše (1Kr 17–21, zvl. 18) a pokládali se za jeho nástupce.⁵³ Papenbroeck v pojednání o sv. Bertholdu (březen) a sv. Albertu Jeruzalémském (duben) náležitě zdůraznil, že pro tuto tradici není historické opory. Karmelitáni pokračovali dvacet let v útocích na belgické jezuitu a dokonce březnové, dubnové a květnové svazky Akt byly udány španělské inkvisici, která je označila za pochybené, heretické a schismatické. Nato karmelitáni upozornili i Řím. Celá kauza táhnoucí se až do konce Papenbroeckova života však nakonec vyzněla do ztracena.⁵⁴

Jezuité pochopitelně nevydávali „pouze“ legendy jednotlivých světců, nýbrž zpracovávali i další oblasti církevních dějin, v neposlední řadě historii svého řádu. Tohoto úkolu se ujal už florentský jezuita Niccolo Orlandini (1554–1606), který dějiny tehdy nového řádu vylíčil v minuciózní, na análech řádového generálního sekretáře Johanna Polanca založené práci *Historia Societatis Jesu*,⁵⁵ kterou dokončili jeho řádoví spolupratři Francesco Sacchinus (1570–1625), Pierre Poussines (1609–1686), Joseph de Jouvancy (1643–1719) a Guilio Cesare Cordara (1704–1785), kteří dílo dovedli až do roku 1633. Tovaryšstvo Ježíšovo rovněž uložilo svým provinciím, aby každá zpracovala své podrobnější dějiny, což mělo u jezuitů velkou odezvu, a proto dnes můžeme říci, že dějiny jejich řádu jsou zpracovány ze všech římskokatolických řádů nejpodrobněji.⁵⁶

⁵⁰ D. KNOWLES, *Great Historical Enterprises*, s. 30.

⁵¹ Bernard JOASSART, *Daniel Papebroch et Thierry Ruinart. Une lettre inédite du Bollandiste au Mauriste*, *Analecta Bollandiana* (dále AB) 116, 1998, s. 161–165; TYŽ, *Une lettre inédite de Benedetto Bacchini à Daniel Papebroch*, AB s. 158–160; TYŽ, *Pierre-Francois Chifflet, Charles Du Cange et les Bollandistes: correspondance*, Bruxelles 2005; TYŽ, *Pierre-Francois Chifflet, Charles Du Cange et les Bollandistes. Un nouveau volume du Tabularium hagiographicum, suivi d'une lettre partiellement inédite de Papebroch à Du Cange*, AB 123, 2005, s. 185–189; TYŽ, *Henschen et Papebroch en France en 1662. Savoie – Dauphiné – Normandie – Flandres*, AB 124, 2006, s. 93–150; TYŽ, *Henschen et Papebroch à Paris en 1662*, AB, s. 359–400; Pierre GASNAULT, *Nouveau document sur le voyage en France d'Henschen et P. en 1662*, AB 125, 2007, s. 415–417.

⁵² Např. jeho životopis sv. Jana Nepomuckého z r. 1670 *Vita beati Joannis Nepomuceni martyris* byl publikován v *Acta sanctorum*, květen III, Antverpy 1680, s. 668–680. K tomu blíže Vit VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha 1993, s. 84–97. Obecněji Josef HEJNIC, *Balbínova cesta za antikou*, LF 97/4, 1974, s. 217–234.

⁵³ K tomu srov. Gustave BARDY a kol. (edd.), *Élie le Prophète*, I, *Selon les écritures et les traditions chrétiennes* (Les Études Carmelitaines), Bruges 1956.

⁵⁴ D. KNOWLES, *Great Historical Enterprises*, s. 15–17.

⁵⁵ Niccolo ORLANDINI, *Historia Societatis Jesu*, I, Řím 1614; II, (Diego Lainez), Antverpy 1620; III (Francisco de Borja), Řím 1649; IV (Everard Mercurian), Řím 1652, V/1 (Claudius Acquaviva), ed. Petrus Poussines, Řím 1661; V/2, ed. Joseph de Jouvancy, Řím 1710; VI/1, ed. Guilo Cesare Cordara, Řím 1750, VI/2, ed. P. Raggazzini, Řím 1859. Viz dílo online vyjma sv. VI/1, 2 http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/hsj_hist.html.

⁵⁶ V této souvislosti mohou jen připomenout dějiny české provincie TJ Jan SCHMIDL, *Historia Societatis Jesu provinciae Bohemiae I–IV*, Pragae 1749–59 zahrnující l. 1555–1653. K charakteristice díla srov. Jan MORA-VEK, *Schmidt, Balbín, Ware. Příspěvek k jezuitské historiografii v Čechách*, *Český časopis historický* 19, 1913, s. 57–70, 193–204, 290–300; a také Antonín PODLAHA, *Předchůdcové Schmidlovi v historiografii české provincie Tovaryšstva Ježíšova*, *Sborník historického kroužku* 8, 1899, s. 39–48.

3. Dominikánská historiografie v 17. a 18. století

Benediktini a jezuité nebyli jediní, kdo se pokoušel proslavit na poli církevních dějin a kdo začal u historie vlastního řádu;⁵⁷ nás však v této souvislosti zajímá především dominikánský řád.⁵⁸ Ten o své dějiny pečoval již od středověku.⁵⁹ Z důvodu rozsahu statě zde není možno podat vyčerpávající výčet dějepisných pojednání, byť by byl omezen 16. až 18. stoletím, nicméně tu z této doby můžeme zmínit Italy Alberta da Castello (Castellano) (1470? – naposledy doložen 1523) s dílem *Brevis et compendiosa cronica Ordinis Praedicatorum* (1506)⁶⁰ nebo Leandra Albertiho (1479–1552) se spisem *De viris illustribus Ordinis Praedicatorum libri sex* (Bononii 1517)⁶¹ případně Francouze Antonia Senensia († 1586) a jeho dílo *Chronicon Ordinis fratris Praedicatorum* (Parisii 1585).⁶² Španěl Thomaso Malvenda (1565–1628)⁶³ přispěl důležitými řádovými analýzami *Annalium sacri ordinis praedicatorum centuria prima (ad annum 1246)* (Neapoli 1627) za účasti spolubratra Dominica Gravina. Dějepisectví však nebylo záležitostí výhradně románských bratří, uplatňovali se zde i ostatní provincie. Z německy mluvících zemí pocházel Konrád Sittard († 1606)⁶⁴ se svojí kronikou *Kurtze Chronica, das ist Historische Beschreibung der General-Maister Prediger Ordens und was zu eines jeden Zeit für Brüder und Schwestern im Prediger Orden gelebt haben* (Dillingen 1596). Ještě více z východu Evropy byl Szymon Okólski (1580–1653), profesor teologie ve Lvově, autor děl *Russia florida rosis et liliis. Vita aurea fratrum Ordinis Praedicatorum peregrinatione inchoata, nunc Conventum in Russia* (Leopoli 1606) nebo *Orbis Polonus* (Crocoviae 1641).⁶⁵ Hojně citovaným je i Vincenc Maria Fontana († 1675), mimo jiné autor děl *Constitutiones*,

⁵⁷ K baroknímu dějepisectví jednotlivých katolických řádů stručně M. HEIMBUCHER, *Die Orden*, passim (na internetu on-line http://www.archive.org/details/MN5052ucmf_4). K baroknímu působení cisterciáků ve Francii, kteří byli na tomto učeném poli rovněž velmi aktivní, viz např. přehledně Louis J. LEKAI, *The Rise of the Cistercian Strict Observance in 17th Century France*, Washington 1968.

⁵⁸ Pro české dominikánské dějepisectví srov. Jakub ZOUHAR, *Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.–18. století*, in: Ivana Čornejová (ed.), *Uloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*, Praha 2003, s. 267–291; TÝŽ, *Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.–18. století II. (Addenda et Corrigenda)*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (ed.), *Locus pietatis et vitae. Sborník z konference konané 13.–15. září 2007 v Hejnicích*, Praha 2008, s. 165–188.

⁵⁹ Za všechny středověké dominikánské dějepisce uvedu pouze Galvana de Flamma Mediolanensis (nar. 1283, naposledy doložen 1344), který je autorem děl *Chronica Galvagnana (Chronica de antiquitatibus civ. Mediolani ab origine ad a. 1342)*; *Chronica maior (a creatione mundi ad a. 1342, deficiente textu pro a. 1216–1328)*; *Chronica parva Ordinis Praedicatorum (ad a. 1333)*; *Chronica maior Ordinis Praedicatorum (ad a. 1344)*, která je ztracená a část z ní je vepsána v Kronice Ambrosia Taegia. Viz Thomas KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, II, Romae 1975, s. 6–11. Pro historiky jako byl Vincenc Beauvais (Belvacensis), Martin z Opavy (zv. Polonus) nebo Bernard Gui (Guidonis Lemovicensis) odkazují na Jakub ZOUHAR, *Strípky z historie dominikánského řádu očima českých středověkých kronikářů (do roku 1526)*, *Marginalia Historica* 8 (=Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu PedF UK v Praze), 2004, s. 7–49, kde i podrobné odkazy na literaturu.

⁶⁰ Raymond CRÉYTENS, *Les écrivains dominicains dans la chronique d'Albert de Castello*, Archivum Fratrum Praedicatorum (dále jen AFP) 30, 1960, s. 227–313 (obsahuje edici díla a rejstřík).

⁶¹ O jeho práci se v J. QUÉTIF – J. ÉCHARD, *Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti ab anno autem 1701 ad annum 1750 perducti cura et labore Remigii Coulon et Antonini Papillon*, II, 1721, s. 137b – 139a píše: „Opus accuratum et puriori elegantiorique latinitate nitens“. Má 525 stran. Je k dispozici na internetu a lze ji celou stáhnout v PDF formátu viz <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k59041r>.

⁶² Angelus M. WALZ, *Compendium Historiae Ordinis Praedicatorum*, Romae 1948, s. 200, pozn. 10. Celá hlavní produkce tamtéž, s. 461–465 bez hodnocení. J. QUÉTIF – J. ÉCHARD, *Scriptores*, II, 1721, s. 271a–272b: přídomek „Senensis“ přijal po Kateřině Sienské, stodoval v Lovani.

⁶³ Viz J. QUÉTIF – J. ÉCHARD, *Scriptores*, II, Romae 1721, s. 454–457. M. S. BLANQUER, *Tomás de Malvenda, su obra y su doctrina escatológica*, Roma 1964. Laureano ROBLES, *Documentación para un estudio sobre Tomás Malvenda OP (1565–1628)*, *Revista Española de Teología* 38, 1978, s. 113–140.

⁶⁴ Srov. BBKL 10, 1995, s. 572–573 s novou literaturou.

⁶⁵ K němu blíže viz *Słownik polskich teologów katolickich*, sv. 3, 1982, s. 241–243, kde i další literatura.

declarationes et ordinationes capitulorum generalium ordinis praedicatorum ab anno 1220–1650 emanatae (Romae 1655),⁶⁶ *Syllabus magistrorum s. palatii a s. P. Dominico usque ad F. Raymund. Capisuccum* (Romae 1663), *Sacrum Theatrum dominicanum* (Romae 1666) nebo *Monumenta s. Ordinis Praedicatorum* (Romae 1675).⁶⁷ Fontana byl bohužel z hlediska faktografie dost nespolehlivý, čehož si byli zčásti vědomi již jeho současníci. Do církevní historiografie se vepsal i Alfons Chacona (Ciaconius, † 1599) svým dílem *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium* (Romae 1601–1602 a další rozšířená vydání). Jeho statistický přístup byl tehdy v církevní historiografii ještě novátorský.

Vrcholným obdobím pro vlastní historickou práci je ale polovina 18. století, kdy za generálního magistra řádu Francouze Antonia Bremonda († 1755) dochází v letech 1748 až 1755 nikoli již k pouhé podpoře dějepisného bádání – jak tomu bylo dříve za generálního magistra Antonia Clocheho –, ale přímo k souboru nařízení, která mají za cíl shromáždit v římském řádovém generálním archivu co možná nejvíce údajů o dějinách všech řádových provincií. Cloche, který svůj zájem o dějiny řádu vyjádřil přímo na generální kapitule roku 1694, tehdy pouze nařídil, aby všichni provinciálové nechali sepsat dějiny svých provincií a neprodleně je odeslali do Říma.⁶⁸ To bylo ale před generální kapitulou v roce 1755 specifikováno s tím, že všichni její účastníci mají přivést na zasedání „životopisy všech členů zesnulých v pověsti svatosti“, dále „doklady k dějinám řádu, které se ještě v Římě nenacházejí, především o zakládání klášterů“, atd.⁶⁹ Děje se tak proto, že se dějiny řádu a humanitní věda staly nejvyššímu představenému zálibou. Roku 1748 je z jeho podnětu ustavena v Římě první „fakulta dominikánských dějin“. Osobně sepisuje dílo *De Guzmana stirpe S. Dominici* (Romae 1740) a podílil se na dokončení osmivazkové edice *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum* (Romae 1729–1740). Bulárium bylo připravováno již od sklonku 15. století. Pracovali na něm řádoví historici Alberto da Castello, Stephanus Usurmaris a Antonius Gonzales de Acuña.⁷⁰ Provizorně bylo vydáno 118 bul již roku 1507 v díle Joachima Turriana a Vincentia Bandelliho *Constitutiones ordinis* a rok předtím bylo dalších 118 listin zveřejněno Lasarem de Soardis, a roku 1668 vyšla v Římě práce *Bullarium confraternitatum Ordinis Praedicatorum*, nicméně na opravdu kvalitní dílo si museli zájemci o dějiny kazatelského řádu počkat až do 18. století. Odměnou jim však byla vysoce kvalitní edice splňující všechna kritéria kladená první polovinou 18. století na podniky podobného druhu. V rozsáhlé předmluvě⁷¹ celého díla se píše nejen o účelu edice, ale uživateli se rovněž dostává mnoho rad z oblasti chronologie (různé druhy datování, používání římských a arabských číslic), sfragistiky a zejména diplomatiky (např. rozdíl mezi bulou a brevem). Pozadu nezůstává ani charak-

⁶⁶ V 19. století doplněno v novém vydání „... et ab admodum rev. patre mag. fr. Vincentio Fontana exscriptae digestae, atque anno 1655 evulgatae, et usque ad annum 1862 continuatae quibus accedunt, juxta mentem capituli generalis Romae 1841 ordinatione tertia plurima-recentiora constitutionem apostolicarum, sacramque congregationum decreta“, Romae 1862.

⁶⁷ Srov. např. *Český slovník bohovědný* (dále jen ČSB) 4, s. 169. J. QUÉTIF – J. ÉCHARD, *Scriptores*, II, 1721, s. 660a,b jmenují 8 jeho děl, ale nehodnotí, je vidět určitý odstup.

⁶⁸ *Acta Capitulorum Generalium*, in: B. M. Reichert (ed.), *Momentum Ordinis Praedicatorum Historica* (dále jen MOPH) 13, s. 289.

⁶⁹ Augustin Alois NEUMANN, *Římské zprávy o českých dominikánech*, Časopis katolického duchovenstva 74, 1933, s. 334. K celé situaci a k osobě učeného generála viz Antonius MORTIER, *Histoire des Maîtres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs (1170–1904)*, 8 sv., Paris 1903–1920, zde 7. sv., s. 358–384.

⁷⁰ *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum*, Romae 1729–1740, sv. I, *Praefatio*, s. XI.

⁷¹ *Bullarium*, I, *Praefatio*, s. X–LXVI.

teristika jazyka písemnosti⁷² (tedy různé „druhy“ latiny a problémy s ortografií),⁷³ citováni jsou klasičtí autoři (Cicero)⁷⁴ nebo barokní učenci, s ohledem na téma edice především Mabillon.⁷⁵

Opomenout pochopitelně nesmíme ani pilnou dvojici⁷⁶ Jacquese Quétifa (1618–1698) a Jacquese Écharda (1644–1724), tvůrců rozsáhlého díla *Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti* (Lutetiae Parisiorum 1719–1721),⁷⁷ osobností tolik podobných svým o něco mladším kolegům, benediktinům-maurinům Charles-Francois Toustainovi (1700–1754) a René Prosper Tassinovi (1697–1777).⁷⁸ Zvláště Jacques Quéatif připomíná slavnějšího Jeana Mabillona. Narodil se v rodině královského notáře, profesi složil 19. září 1635, filozofii studoval u Françoise Combesis, nejslavnějšího dominikánského editora řeckých Otců, a teologii u Bernarda Lapalisse. Roku 1642 byl přidělen na faru v Paříži. Od mládí se zajímal o historii a klasické autory, četl je i v pařížské knihovně a informace o nich sháněl po celé Francii, dnešním Beneluxu a Německu. Nakonec byl jako knihovník pařížského konventu, jehož vědomostí i stylistické obratnosti si spolubratři vysoce vážili, pověřen odbornou historickou prací samotným generálním magistrem řádu Jeanem Baptistou de Marinis.⁷⁹ Vyjma svého nejslavnějšího díla, zanechal po sobě ještě dalších šest prací věnovaných dějinám svého řádu, mimo jiné i o kontroverzní postavě Savonaroly. Jeho osobnost je jen dalším dokladem o obrovském intelektuálním kvasu v Paříži druhé půle 17. století.

⁷² *Bullarium, I, Praefatio*, s. XV: „Observat idem auctor (E. Cardinal. Petra loco citato § II, num. I, pag. 5) Brevia in papyro, seu membrana subtili, et alba, Bullas in membranis rudilus exarari. Latine scribi Bullas extra controversiam est: Immo si in Bulla non servatur idioma latinum ... esse suspecta, ut inquit cardinalis Petra, quem saepius citabo, delectat enim me hominis gravitas, scientia juris, auctoritas. Verum si constaret de voluntate papae, nulla cadit difficultas, ut obligaret, quia in hoc nulla adest lex contraria, et quatenus adesset, subiiceretur dispositioni pontificiae, sed quia non supponitur, Papam recessa a stylo, ideo ille consulendus foret, si proderent Bullam pontificiam idiomate vulgari conscriptum.“

⁷³ Srov. moderní zásady ohledně ortografie *Bullarium, I, Praefatio*, s. XVII–XVIII: „Character latine, nitido, eleganti ac intelligibili, Brevia exarari, secus vero Bullas, notat ... cardinalis Petra, et experientia docet. Ceterum hic admonitum velim lectorem, quod exotica quandoque videbitur, nec una et eadem erit orthographia hujus Bullarii. Cum enim orthographia consuetudini derivat, ideoque saepe mutata sit, ita congruunt literae literis, quas exscripsi, ut ubi orthographum prae manibus fuerit, illius scribendi modos, priscos licet, et obsoletos, omnes expresserim; ubi vero exempla, seu copias, ut vocant, transcripsi, orthographiam mihi magis probatam, adhibui. Ad virgulas, ut loquuntur, incisum nempe, quod attinet, in hoc, fateor, ab autographis discrepat hoc Bullarium, licet enim desiderentur in illis, ut nemo nescit, adhibita tamen haec incisa volui claritatis ergo.“

⁷⁴ Pro význam tohoto autora pro středověk a novověk srov. klasické dílo Tadeusz ZIELINSKI, *Cicero im Wandel der Jahrhunderte*, Darmstadt 1973 (pův. 1897); Martin FLECK, *Cicero als Historiker*, Stuttgart 1993.

⁷⁵ *Bullarium, I, Praefatio*, s. XV–XVI.

⁷⁶ Srov. R. CREYTENS, *L'œuvre bibliographique d'Échard, ses sources et leurs valeurs*, AFP 14, 1944, s. 43–71; Michael GASNIER, *Les Dominicains de St. Honoré*, Paris 1950, s. 186; Bernard MONTAGNES – Jean-Christophe de NADAI, *Apologie de Savonarole par Jacques Quéatif*, in: *Savonarole dans la culture européenne des XIXe et XXe siècles* (= *Mémoire Dominicaine* 22), Paris 2008, s. 91–109 (úvod a francouzský překlad); Bernard MONTAGNES, *L'histoire littéraire de L'ordre des Freres Precheurs: oeuvre de Jacques Quéatif et de Jacques Échard*, in: *Les Dominicains et leur histoire* (= *Mémoire Dominicaine* 4), Paris 1994, s. 75–83.

⁷⁷ A. M. WALZ, *Compendium*, s. 463. Dílo doplnil fr. Thomas Bonnet OP, S. T. L. třetím svazkem, Lugduni 1885 (číslování od s. I; srov. předmluvu o díle na začátku svazku; první osoba je právě Jacques Echard). Tento třetí sv. vydán znovu r. 1934 s doslovem A. Papillona – sahá až do 2. pol. 18. století. Remigius Coulon OP vydal pak pro léta 1700–1750 zvláštní svazek pod názvem *Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti ab anno autem 1701 ad annum 1750 perducti cura et labore Remigii Coulon et Antonini Papillon*, kde další spisovatele z 1. pol. 18. století doplnil. Tato práce pak byla přetištěna r. 1961 a rozdělena do 2 sv. Někteří autoři, kteří byli uvedeni ve 3. sv. T. Bonnetova, jsou uvedeni i zde, a to beze změny. Při hledání osob je tedy nutné užívat všech svazků: starých z 1719–1721 (tomus I, II), které bývají někdy rozděleny do 4 částí (pars I, II), svazku Bonnetova (tomus III) nejlépe z r. 1934 a svazku Coulonova s podtitulem „recensiti...“ nejlépe z r. 1961.

⁷⁸ Oba byli tvůrci šestisvazkového diplomatického díla *Nouveau traité de diplomatique*, Paris 1750–1765 (německý ne příliš povedený překl. Charles-Francois TOUSTAIN – René Prosper TASSIN, *Neues Lehrgebäude der Diplomatie, welches in Frankreich von einigen Benedictinern von der Congregation des heil. Mauri ausgefertigt worden*, I–IX, Erfurt 1759–1769).

⁷⁹ J. QUÉTIF – J. ÉCHARD, *Scriptores*, II, 1721, s. 747^a.

Věhlas na poli církevních dějin si získal taktéž Antoine Tournon (1686–1775) svým šestisvazkovým dílem *Histoire des hommes illustres de l'Ordre de S. Dominique* (Paris 1743–1749) i mnoha dalšími pracemi z oblasti dominikánských i obecných církevních dějin.⁸⁰ S díly bratrů Quétifa a Écharda a s řádovým bulláriem je nevýznamnějším počinem na poli dominikánských dějin pětisvazková práce *Annales Ordinis Praedicatorum* (Romae 1756) autorů Thommasy Maria Mamachi de Lusignan (1713–1792) a jeho spolupracovníků (za všechny Fr. M. Polidora, V. M. Badettiho).

Výše zmínění však pracovali „pouze“ v rámci dějin svého řádu. Prvním skutečně všeobecně orientovaným církevním historikem pocházejícím z dominikánského řádu se stal až v Římě žijící Abraham Stanislav Bzovius (1567–1637),⁸¹ původem z Polska (*gente Polonus, audacia historicus, desiderio Cardinalis*),⁸² který kromě spisů k dominikánským dějinám a hagiografii⁸³ vypracoval rozsáhlé církevní dějiny *Annalium Ecclesiasticorum post illustrissimum et Reverendissimum D. Caesarem Baronium S. R. E. Cardinalem Bibliothecarium etc.* (12 sv., Coloniae 1616, 1625–35, Romae 1672), ve své podstatě doplnění Baroniovy práce zabírající léta 1198–1572, které se však nedočkal očekávaného úspěchu a dodnes ani není oficiálně řazeno jako pokračování Baroniova díla. Práce byla označena spíše za řádové analý než za spis obecně církevní.⁸⁴ Útočil na ně především učený jezuita Théophile Raynaud, ale z větší části nespravedlivě, což jednoznačně prohlášovali již někteří historikové první půle 19. století.⁸⁵ Každopádně Bzovius zachoval neo-chvějnou věrnost Svatému stolci, jak se na dominikána slušelo,⁸⁶ a popudil proti sobě nejen jezuitu, nýbrž i františkány. Polská historiografie jej však vesměs chválí a označuje jeho díla týkající se polských dějin a hagiografie za spolehlivá.⁸⁷

Druhým významným dominikánem, který se věnoval „obecným“ církevním dějinám, byl Giuseppe Agostino Orsi (Ursius; 1692–1761),⁸⁸ původem z aristokratické rodiny.

⁸⁰ A. PAPIILLON, *Antoine Tournon: Historiographe Dominicain*, AFP 7, 1937, s. 320–329, resp. TÝŽ, *Le premier Collège Historique de l'Ordre der Frères Prêcheurs*, AFP 6, 1936, s. 5–38.

⁸¹ Srov. např. ČSB 3, s. 631–632. Na slovník vyčerpávajícím způsobem *Słownik polskich teologów katolickich*, sv. 1, s. 267–271. F. KOPELIŃSKI, *Stanisław Bzowski, zapomniany historyk polski (1567–1637) i jego dzieło „Annales ecclesiastici“*, Roczniki Towarzystwa na Obczyźnie 7, 1956–1957, s. 80–83; obecněji Raymond J. LOENERTZ, *Une ancienne chronique des provinciaux dominicains de Pologne*, AFP 21, 1951, s. 5–50. J. QUÉTIF – J. ÉCHARD, *Scriptores*, II, 1721, s. 488^a – 492^b nešetří chválou a hlavně vyzvedávají, co napsal o pařížském konventu.

⁸² Stanislav BZOVIVS, *Annales ecclesiastici*, XIII, Romae 1672, Praefatio, § 16, s. 8.

⁸³ *Propago divi Hyacinthi Thaumaturgi Poloniae seu de rebus praeclare gestis in provincia Poloniae Ordinis Praedicatorum commentarius*, Venetii 1604–1606 a *Tuellaris Silesiae seu de vita e miracula s. Hyacinthi confessoris commentarius*, Venetii 1608.

⁸⁴ Kaspar SAGITTARIUS, *Introductio*, in S. Bzovius, *Annales ecclesiastici*, XIII, Romae 1672, s. 319: „Hoc non modo in eundem, quem Baronius, impexit lapidem; verum eum etiam superavit, scilicet in turpi, et nefanda Papae ac Romanae sedis adulatione: in reliquis ingenio, iudicio, rerum usu, ac eloquio multum inferior Baronio.“

⁸⁵ John Goulter DOWLING, *An Introduction to the Critical Study of Ecclesiastical History*, London 1838, s. 131, pozn. 3 (k dispozici na internetu: <http://books.google.com>, který Raynauda také cituje: „F. Abrm. Bzovius Ordini. Cyriacorum [!] perexigui iudicii scriptor, nec tam autor quam consarcinator; emisit multa volumina continuationis Ecclesiasticae Historiae post Baronium, cui succedaneam in eo argumento operam navavit; ut objectu contrarii, magis eluceret Baronii accuratio, iuxta Philonis observationem lib. quis rer. divinar. haeres. Tomi Bzoviani sunt potius Annales Dominicanorum, quam Annales Ecclesiastici: est enim totus in rebus domesticis efferendis ac dilatandis; nisi cum aliquid Ordini probrosum, quod convellere non posset, malis avibus in historiae seriem incidit. Tunc enim supra piscem tacitus abit. At cum agitur de mordendis et risui omnium exponendis Fratibus Minoribus, probat exquisitè diligentiam.“

⁸⁶ Soudí tak i mnoho historiků mimo dominikánský řád, např. benediktn D. KNOWLES, *Great Historical Enterprises*, s. 12.

⁸⁷ Alespoň co se data vstupu sv. Jacka do řádu týče, chválí jej i jinak přísný Aleksander Dariusz DEKAŃSKI, *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*, Gdańsk 1999, s. 39, pozn. 51.

⁸⁸ Srov. BBKL 6, 1993, sl. 1285–1287 (Dirk Kroegel) a dovedena v elektronické verzi <http://www.bautz.de/bbkl/o/orsi.shtml> k r. 1999.

Tento u jezuitů vzdělaný muž byl více teologem než historikem, od roku 1737 zastával funkci sekretáře Indexu zakázaných knih a plnil rovněž tradiční povinnost dominikánů: roku 1749 se stal magistrem papežského paláce (*Magister Sacri Palatii*). Jeho celoživotní věrnost Římu, jeho ideologický boj proti galikanismu, jansenismu a dalším protiřímským směrům uvnitř římskokatolické církve mu nakonec vynesly kardinálskou hodnost.⁸⁹ Kreován na kardinála-kněze byl Klementem XIII. 24. září 1759; za titulární kostel obdržel basiliku S. Sisto, kde byl po své smrti i pohřben. Sepsáním z hlediska Říma „pravověrných“ církevních dějin byl pověřen samotným Benediktem XIV., neboť ve 40. letech 18. století vyšel italský překlad zde již zmiňovaných francouzsky psaných dějin od Claude Fleuryho, které byly silně prodchnuty galikánskými myšlenkami. Orsi začal podrobně, ale jeho dějiny *Della Istoria Ecclesiastica*⁹⁰ (21 svazků; Roma 1746–1762) psané záměrně italsky uvázly na samém prahu 7. století a co do kvality daleko za Fleuryho dílem zaostaly. Ani jeho pokračovatelé celkový dojem přílišné rozvláčnosti, malé originality a neúměrné bojovnosti nesetřeli. Dílo tak bylo sice hojně rozšířené, ale řečeno slovy Johna Goultera Dowlinga „mělo jen malý vliv na vývoj církevní historiografie“.⁹¹

* * *

Než přejdeme k osobnosti dominikánského autora, který nás zde nejvíce zajímá, je nutné se ještě krátce zastavit u výuky církevních dějin na evropských univerzitách, neboť její neutěšená situace jen dokresluje potřebu sestavit novou důkladnou „příručku“ všeobecných církevních dějin.

V 18. století dochází definitivně k rozvoji církevní historie jako nauky, která se postupně etablovala na univerzitách celé Evropy.⁹² Protestanti zavedli univerzitní výuku církevních dějin již v 17. století (za první se považuje katedra na Academii Julii v Helmstedtu⁹³ z roku 1650), ale na jezuitském Collegiu Romano se prvně přednášela až roku 1741. Jezuité zprvu nezařadili samostatné kurzy dějin ani do svého *Ratio studiorum*⁹⁴ a například v české provincii se objevuje historie jako předmět řádového humanistického studia až roku 1728. Proč tomu tak bylo není dodnes zcela jasné.⁹⁵ Se zařazením výuky (církevních) dějin do osnov svých škol jezuité obecně dlouho váhali, podle některých historiků snad proto, že církev pokládali za dokonalou společnost, danou jednou provždy.⁹⁶ Vzorem tu jezuitům byli tehdy benediktni, kteří zavedli výuku historie již koncem 17. stole-

⁸⁹ Angelo WALZ, *I cardinali domenicani*, Memorie domenicane 57, 1940, s. 80–81.

⁹⁰ Základní řadu dokončil jeho přítel Giovanni Bottari, který rok po autorově smrti vydal konečný 21. svazek. Pokračování započatého díla se ujal Filippo Angelo Bechetti OP, který dovedl dějiny až do r. 1587 (*Continuazione Storia Ecclesiastica dal Sec. VII. della Chiesa al Sec. XIV.*, 17 sv., Roma 1770–1788); další pokračování *Istoria degli ultimi quattro Secoli della Chiesa*, 11 sv., Roma 1788–1797 dílo završilo. Nová celková vydání vyšla v Benátkách (42 sv., 1822) a Římě (50 sv., 1838).

⁹¹ J. G. DOWLING, *An Introduction*, s. 184.

⁹² Historie profánní však byla na univerzitách v různé míře vyučována již dříve. Pro Prahu srov. Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské universitě*, I, Praha 1964, s. 15–16.

⁹³ Sabine AHRENS, *Die Lehrkräfte der Universität Helmstedt (1576–1810)*, Helmstedt 2004; Hans HAASE, *Die Universität Helmstedt 1576–1810*, Bremen-Wolfenbüttel 1976.

⁹⁴ O něm stručně česky Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha 2006, s. 19–21 i s bohatou literaturou

⁹⁵ Těžko to mohlo být z protinacionálních, resp. internacionálních pohnutek, jak se domnívá starší historiografie, neboť církevní dějiny jsou ze své podstaty internacionální, minimálně v rámci Evropy. K tomu srov. K. KAZBUNDA, *Stolice*, I, s. 16.

⁹⁶ Takto alespoň uvažoval Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století*, IV/2, Olomouc 2003, s. 32–87 (o olomoucké univerzitě).

tí⁹⁷ na salzburšské univerzitě, jíž měli pod svojí správou. Ovlivnili je i benediktini z elitní dodnes fungující šlechtické akademie⁹⁸ v bavorském Ettalu, jejíž vrcholné období spadá právě do 18. století.⁹⁹ Ať tomu však bylo z jakéhokoliv důvodu, je skutečností, že u jezuitů zcela pokulhávalo zpracování pramenů narativní formou, třebaže jejich ediční činnost byla díky bollandistům, jak jsem výše ukázal, na velmi vysoké úrovni a byla pozitivně hodnocena i protestanty.¹⁰⁰

Ideový střet vidím rovněž v koncepci podání církevních dějin. Například podle tehdy v rakouské monarchii téměř všemocného opata Rautenstraucha byla církevní historie vlastně „historickou teologií“¹⁰¹ a měla se „vyprávějí a poučující“ metodou zaměřit zejména na vyličení posledních století. A právě tyto názory hrály zásadní roli v pojetí (nejen) církevních dějin, které se podle jejich stoupců již napříště neměly zabývat ranou církví, Písmem a patristikou, ale měly být směřovány na dobu novou. Tím však nutně musely „zastarat“ nejen všechny do té doby používané učebnice¹⁰² církevní historie, ale i rozsáhlá kompendia církevních dějin, která byla do té doby napsána. Kdo se také napříště zabýval církevními dějinami a nepokročil ve svém vyprávění za 10. století, úspěchu se zpravidla nedočkal. Naštěstí pro obor církevních dějin nebylo takového pojetí obecně platné a právě ve druhé půli 18. století dochází zároveň k rozkvětu některých teologických disciplín, například biblické exegetiky. Tento nový rozmach ovlivňuje také rakouské a české země, jak je patrné na příkladu Fortunáta Durycha a Josefa Dobrovského.¹⁰³

4. Noël (Natalis) Alexandre jako církevní historik

Již výše jsem ukázal, že ve druhé polovině 17. století byly církevní dějiny, ať už katolické nebo protestantské, ve velké krizi, neboť stará kompendia nedostačovala a nová se

⁹⁷ Robert HAASS, *Die geistige Haltung der katholischen Universitäten Deutschlands im 18. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau 1956, s. 160–162; Friedrich HERMANN, *Die Gründung der alten Salzburger Universität (1617–ca 1635)*, Salzburg 1950 (habilitační spis). Pozoruhodná je kniha Emmanuel J. BAUER, *Thomistische Metaphysik an der alten Benediktineruniversität Salzburg. Darstellung und Interpretation einer philosophischen Schule des 17./18. Jahrhunderts*, Innsbruck–Wien 1996.

⁹⁸ K akademiím vědeckým po r. 1600 srov. výbornou charakteristiku Anthony GRAFTON, *Defenders of the Text. The Traditions of Scholarship in an Age of Science, 1450–1800*, Harvard University Press 1994, s. 10: „The universities and academies that stuck to the classical curriculum after 1600 (...) were not sterile bastions of classical reaction but practical institutions serving well-defined needs.“

⁹⁹ Velmi obsáhlá (včetně historických informací) je oficiální stránka www.kloster-ettal.de. K dějinám pak speciálně např. Laurentius KOCH, *Basilika Ettal. Kloster- Pfarr- und Wallfahrtskirche*, Ettal 1996 (stručný průvodce 39 s.); Stephan SCHALLER, *Karl Bader: Benediktiner von Ettal (1668–1731). Leben und Werke*, St. Ottilien 1986; Ferdinand GAHBAUER, *Ettaler Benediktiner als Autoren. Ein Kulturspiegel des Klosters bis nach dessen Aufnahme (1803)*, Ettal 1998.

¹⁰⁰ Obecně také Karl HAMMER a Jürgen VOSS (Hgg.), *Historische Forschung im 18. Jahrhundert. Organisation – Zielsetzung – Ergebnisse*, Pariser historische Forschungen 13, Bonn 1976.

¹⁰¹ K tomu česky srov. J. HANUŠ, *Pozvání*, s. 58–60.

¹⁰² Např. v Olomouci se používala zprvu učebnice bavorského jezuita Maxmiliána DUFRENA (1688–1765) *Rudimenta historica* (6 sv., 1727–1730, dvacetkrát přetištěna, r. 1755 zakázána Marií Terezií pro tvrdé odsudky protestantismu). Byla vystřídána učebnicí augustiniána Giovanni Lorenza BERTIHO (1696–1766) *Breviarium historiae ecclesiasticae* (Pisa 1760), od r. 1786/7 (předepsána 8. 9. 1786) se přednášelo podle učebnice vitemberského profesora J. M. SCHRÖCKHA (1733–1808) *Historia religionis et ecclesiae christianae adumbrata ad usum lectionum* (Wien 1786). Na nátlak katolické hierarchie však byla tato protestantská kniha nahrazena r. 1788 učebnicí vídeňskou od Matyáše DANNENMAYERA (1741–1805) *Institutiones historiae ecclesiasticae Novi Testamenti* (2 sv., Wien 1788), podle níž se v Olomouci přednášelo do r. 1834 a nic nevedilo, že byla febroniánská a protipapežská.

¹⁰³ Stanislav SEGERT – Karel BERÁNEK, *Orientalistik an der Prager Universität 1348–1848*, Prag 1967, s. 128–163; za všechny ostatní statě srov. Vladimír VAVŘÍNEK – Hana GLADKOVA – Karolína SKWARSKA (edd.), *Josef Dobrovský. Fundator studiorum slavivorum, Sborník příspěvků z mezinárodní konference Praha 2003*, Praha 2004, studie na s. 243–308.

nepsala. Bylo to po mém soudu způsobeno skutečností, že neexistovala žádná hlubší výuka v oboru církevních dějin; zkrátka nebylo nikoho, kdo by se mohl tohoto odpovědného a nanejvýš odborně obtížného úkolu ujmout. Jednotlivé řady katolické církve se věnovaly buďto svým vlastním dějinám nebo ediční práci mnohdy nepřekračující ve výběru látky 6. století. Postup měl svoji logiku, neboť heuristika je vždy nutná před velkým syntetickým zpracováním, ale právě ve druhé půli 17. století si již doba žádala nové kompendium. Bylo zřejmé, že se jeho zpracování musí ujmout jedinec (s týmem spolupracovníků), který bude mít navzdory neexistenci církevních dějin jakožto oboru dostatečné schopnosti a podmínky k jeho napsání. Že se tak stalo právě ve Francii, tou dobou díky maurinům na pomyslné intelektuální špici Evropy, nemůže překvapit.

Autorem, který se tohoto úkolu ujal, byl Noël (Natalis) Alexandre¹⁰⁴ (19. 1. 1639 – 21. 8. 1724). Narodil se v Rouenu v nepříliš bohaté rodině, ale díky příznivcům mohl vystudovat místní gymnasium. Finanční nedostatečnost a neobyčejně intelektuální nadání jej „předurčily“ v rámci dobových zvyklostí ke vstupu do některého z katolických církevních řádů, protože jen pod záštitou některého z nich se mohl v budoucnosti zabývat výhradně intelektuální prací bez větších materiálních starostí. Jako premiant gymnasia, jehož zálibou byl především latinský jazyk,¹⁰⁵ kterým po celý svůj život psal, si již v 15 letech zvolil dominikánský řád.¹⁰⁶ Roku 1654 zde absolvoval noviciát a později byl poslán na řádové generální studium do Paříže. Již ve svém rodném městě asi poznal svého budoucího celoživotního přítele a o pět let mladšího spolubratra Jacquese Écharda, o němž již byla řeč. Při pařížském studiu filozofie a zejména teologie si v duchu tradice řádu plně osvojil nauku sv. Tomáše Akvinského, jehož obdivovatelem po celý život zůstal, a to i přesto, že mu bylo v průběhu jeho života vytýkáno mnoho teologických pomýlení, právě v souvislosti s jeho nejdůležitější prací: s církevními dějinami. Na tomto místě není možno se plně věnovat jeho životním osudům ani jeho rozsáhlému a co do obsahu rozmanitému dílu čítajícímu dvacet tři titulů,¹⁰⁷ proto se soustředím pouze na jeho práci nejdůležitější.

Jedná se o církevní dějiny vydané nejprve pod názvem *Selecta Historiae Ecclesiasticae capita et in loco eiusdem insignia dissertationes historicae, chronologicae, criticae, dogmaticae* (23 svazků; 1676–1686),¹⁰⁸ později důkladně autorem přepracované pod názvem

¹⁰⁴ Literatura k jeho osobně shrnuta v BBKL 1, 1990, sl. 111 (Friedrich Wilhelm Bautz) a dovedena v el. verzi http://www.bautz.de/bbkl/a/alexander_natalis.shtml do r. 1999. Pokud je mi známo, jeho nejvýznamnější biografii doposud zůstává Anton HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander (1639–1724)*, Freiburg (Schweiz) 1955. Za zprostředkování této publikace děkuji Mgr. Kateřině Čadkové. Nověji Jean-Luis QUANTIN, *Entre Rome et Paris, entre histoire et théologie, les "Selecta historiae ecclesiasticae capita" du P. Noël Alexandre et les ambiguïtés de l'historiographie gallicane*, in: Dominicains, théologiens et historiens (=Mémoire Dominicaine 20), Paris 2006, s. 67–100. K této studii jsem při psaní tohoto článku již nemohl přihlídnout.

¹⁰⁵ Rečtina a hebrejština mu byly již vzdálenější, z italštiny pak znal jen základy. Rodnou francouzštinu používal sporadicky, občas v korespondenci nebo polemice.

¹⁰⁶ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 5–6: „Von Kindheit an hatte er das fromme Beten und das segensreiche Wirken der Weißen Patres im Dominikanerkloster seiner Vaterstadt Rouen beobachtet. Auch er wollte ein Jünger des großen heiligen Dominikus, ein „Predigerbruder“, werden, auch sein Leben sollte ganz und vorbehaltlos Gott geweiht sein, auch er wollte nur diesem einen Ziele leben: gebet, Studium und Seelsorge.“

¹⁰⁷ Bylo tak učiněno již A. Hänggim, třebaže mnohdy zbytečně apologetickým způsobem, avšak z hlediska historiografie nanejvýš fundovaně. Soupis jeho prací také v BBKL 6, 1993, sl. 972–977 (Karl-Heinz Kleber). Podle Hänggiho (s. 1) čítá celé jeho dílo na 50 000 tiskových stran.

¹⁰⁸ Později částečně vydání (6 sv. 1679–1680) a nová vydání (26 vol. 1688–1689; 1714; 1726; 1730; Lucae 1734, Venetia 1736; 1740–1744; Lucae 1749; Ferrara 1758–1762; Venetia 1771; 1776–1777; Passani 1778; Bingen 1785–1791). Podrobněji srov. A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 183–191.

Historia ecclesiastica Veteris Novique Testamenti ab orbe condito ad annum post Christum natum 1600 et in loca eiusdem insignia dissertationes historicae, chronologicae, criticae, dogmaticae (8 svazků velkého folia; Paris 1699).¹⁰⁹ Nicméně toto přepracování nespočívalo – jak zjistil A. Hänggi¹¹⁰ údajně srovnáním všech 18 000 stránek díla s prvním vydáním – v korekci „pomýlených“ názorů, jak bylo z mnoha stran (zejména od generálního magistra A. Clocheho) požadováno, ale v posílení a potvrzení dříve prezentovaných názorů!¹¹¹ Roku 1778 bylo dílo doplněno dominikánem Vincenzem Fassinim (1728–1787) o dva svazky. První doplňuje různé autority, které se vyjadřovaly k dekretům Tridentského koncilu, neboť toto téma Alexandre poněkud zanedbal, a druhý svazek zachycuje církevní dějiny 17. a 18. století v devíti kapitolách (dějiny papežů, francouzské zahraniční misie, rozšíření katolické víry v různých pohanských zemích, spor o ritus, hereze, koncily, učení církve, kontroverze a církevní autority).

Podíváme se nyní na kompendium podrobněji. Rozsáhlé dílo vyvolalo – a po mém soudu dokonce muselo vyvolat – rozsáhlou odezvu, pochopitelně kladnou i zápornou. Práce sama neobsahuje prakticky žádné teoretické stati, ani rozsáhlé předmluvy, neboť její autor nebyl přílišným teoretikem historiografie, tím méně historiografie církevní, která byla za jeho života z hlediska metodologie *tabula rasa*. Celé dějiny se podle Alexandra vztahují k Bohu a církevní dějiny mají zachycovat vývoj Boží říše na Zemi.¹¹² Jejich studium je nezbytné, neboť „*Hominem enim vero scholasticis tantum in quaestionibus versatum, in Scriptura vero sacra, in Ecclesiastica Historia, in conciliis, in Doctrina Sanctorum Patrum peregrinum et hospitem, vix dimidiatum esse theologum concesserim: cum vero qui sit his studiis rudis et inexercitatus, Ecclesiae pene inutilem fore, fidenter pronuntiabo*“.¹¹³ Sám si je vědom, jak výslovně v předmluvě podotýká, že všem zainteresovaným je v jeho době zapotřebí „příručky k poučení v tom odvětví bohovědy, které se nazývá pozitivní teologie“¹¹⁴ a své dílo prý sepsal pro ty, kteří se zajímají o křesťanský starověk a pozitivní teologii, tedy především pro její studenty.¹¹⁵ Pochopitelně vychází zcela z tomismu s cílem šířit „křesťanskou pravdu“ mezi národy, jak bylo ostatně dominikánskému řádu vlastní. Nutně se tak stává, jako i ostatní církevní historici, nejen historikem-učencem, nýbrž i apologetem a polemikem.¹¹⁶ Proto jej zajímají především vnitřní, duchovní dějiny církve, méně již její vnější činnost.

Celé dílo je rozděleno následujícím způsobem: téměř neměnné kapitoly nazvané *Selecta capita* zachycují dějiny církve za jedno nebo dvě století, přičemž každá z nich má na závěr připojen samostatný oddíl zvaný *Dissertatio*, v němž se probírají kontroverzní otázky daného století. V popředí stojí zejména učení církve, tedy jeho pravověrnost. Při bližším pohledu se zdá, jakoby čtenář sledoval předem danou cestu „pravověrnosti“ sta-

¹⁰⁹ Do konce 18. století vyšlo celkem 13 edic tohoto díla. První vydání čítá 18 000 stran bez dodatků a poslední vydání čítá v dvojnásobně velkém formátu 11 000 stran.

¹¹⁰ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 186–188.

¹¹¹ Podle Hänggiho bylo doplněno v rámci 18 000 stran asi 70 stran a přibližně 13 jich bylo vypuštěno.

¹¹² Tamtéž, s. 72–75.

¹¹³ N. ALEXANDRE, *Selecta Historiae Ecclesiasticae capita*, Praefatio (nestr.).

¹¹⁴ Pozitivní teologie „usiluje dějinnou metodou a následně pokud možno přesně a metodicky správným výkladem shromáždit a představit výpovědi pozitivních zdrojů zjevení: Pisma, tradice, vyjádření učitelského úřadu církve v dřívějších dobách“. Cit. Karl RAHNER – Herbert VORGRIMLER, *Teologický slovník*, Praha 1996, s. 358.

¹¹⁵ N. ALEXANDRE, *Selecta Historiae Ecclesiasticae capita*, praefatio.

¹¹⁶ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 77: „... nicht um der Apologetik und der Polemik willen, sondern der Wahrheit wegen, die das Primäre seiner Historiographie ist und das äußere Geschehen weitgehend zu bedingen scheint“.

letími, na které ale čeká mnoho nástrah v podobě bludů a herezí; čtenář zná konec příběhu, ale jeho průběh je vpravdě dobrodružnou poutí. Emoční efekt zvyšuje i autorův styl a jazyk. Ačkoliv byl výborným latiníkem, vzorem mu byl tradičně Cicero, výslovně říká, že práci koncipoval jasně a srozumitelně, bez dlouhých period, aby v ní probíraná látka byla (didakticky) co možná nejsnáze uchopitelná. Jeho latina je všeobecně považována za správnou, věcnou a neuráží prý ani dobré stylisty.¹¹⁷ Prakticky žádnou chybu v tomto směru nenašel ani jeho největší ideový odpůrce protestantský teolog Elias Veiel (1662–1706), profesor na univerzitě v Ulmu. Dobová pompéznost se v díle objevuje pouze v dedikačních listech; neklasická slova pak používá při polemikách, které jsou však na náš vkus místy až příliš ostré. Pro svou práci si zvolil klasickou scholastickou metodu, „*ut Baccalauri ... opus habeant ad usum Scholae magis accomodatum*“.¹¹⁸ Musel samozřejmě brát ohled i na tradici pařížské univerzity,¹¹⁹ a proto nejprve předkládá po vzoru Tomášovy Teologické summy *pro et contra* a nakonec závěr (*conclusio*).¹²⁰ Použití scholastické metody,¹²¹ dosti nevhodné pro sepisování jakýchkoliv rozsáhlých církevních dějin, bylo proto už v době vydání díla terčem kritiky z mnoha stran. Zejména jej napadl kalvínský teolog a historik Samuel Basnage (1638–1721), jehož argumenty znějí dnes zcela odůvodněně. Avšak na druhou stranu měli svou pravdu i katoličtí obránci Alexanderovy práce, kteří poukazovali na didaktický účel díla a na tehdy ještě nejrozšířenější použití scholastické metody při výuce teologie na evropských univerzitách latinského kulturního okruhu.

Alexandre se mohl při své práci opřít o nejnovější edice a historická díla, která v Paříži připravili benediktini z Kongregace sv. Maura nebo v Antverpách jezuitští bollandisté, ale i o práce ostatních duchovních řádů, jak o tom bylo pojednáno výše. Přesto musel pochopitelně pracovat s nevydanými prameny, které se nacházely ve francouzských knihovnách, zejména v těch pařížských. Samotná knihovna dominikánského konventu St. Jacques v Paříži, kde Alexandre pracoval, obsahovala desítky středověkých rukopisů a kolem 10 000 knih.¹²² Pro nejstarší dějiny použil samozřejmě Eusebia, ale rovněž Sókrata, zvaného Scholastikos¹²³ († po r. 439) a Sózomena¹²⁴ (5. století), které cituje podle vydání Christophera Cicastensis. Všechny své prameny podrobuje historické kritice (nikoli však teologické!) a jeho *Dissertationes* jsou namnoze literárně a pramenně kritická pojednání. Přirozeně se ale nevyhne četným omylům, zvláště u patristické literatury, cituje například podle falešných dopisů, různá díla připisuje nesprávným autorům, apod.¹²⁵ Při tomto soudu je ale třeba mít na paměti, že v jeho době nebylo mnoho údajů vůbec známo, v některých případech panuje nejistota dodnes. Na druhou stranu někdy autor vědomě vybírá citace z autorit, aby podepřel svůj galikánský ideový názor, o němž ještě bude řeč. Po vzoru tehdejší doby nechává za sebe často mluvit prameny samy,

¹¹⁷ Tamtéž, s. 87–89, kde také doklady k hodnocení jeho jazyka.

¹¹⁸ N. ALEXANDRE, *Selecta Historiae Ecclesiasticae capita*, Praefatio (nestr.)

¹¹⁹ DE VIGNEUL-MARVILLE, *Mélanges d'histoire et de littérature*, I, Paris 1725, s. 204: „Il est le premier qui s'est avisé de traiter les plus belles questions de l'histoire ecclesiastique à la manière de l'Ecole.“

¹²⁰ A. HÁNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 89.

¹²¹ O metodě např. Martin GRABMANN, *Die Geschichte der scholastischen Methode*, I–II, Berlin 1957 (1. vyd. 1909, 1911).

¹²² A. HÁNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 90–91.

¹²³ Viz BBKL 10, 1995, sl. 756 (Richard Klein) na internetu s literaturou do r. 2007: http://www.bautz.de/bbkl/s/sokrates_scholasticus.shtml.

¹²⁴ Viz BBKL 10, 1995, sl. 860–863 (Hubertus R. Drobner) na internetu s literaturou do r. 2006: http://www.bautz.de/bbkl/s/sozomenos_s_h.shtml.

¹²⁵ Podrobněji k omylům A. HÁNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 91–92.

tj. cituje celé dlouhé pasáže, natolik dlouhé, že mu to bylo historiky nejednou vytýkáno.¹²⁶ Pravdou je, že citáty jsou na škodu plynulosti čtení, ale ještě dnes jsou pro odborníky cenné, jak poznamenává Anton Hänggi.¹²⁷ Také s odbornou literaturou pracuje Alexandre velmi profesionálně. Obecně lze říci, že jeho citace jsou přesné a spolehlivé. Jeho nejsilnější stránkou je pak literární kritika, vnější (zprávy dalších autorů) i vnitřní (styl, jazyk, slovní zásoba), zkrátka ověřování názorů nejrozličnějších učenců, starověkem počínaje.¹²⁸ Nicméně zná i nejnovější tituly. Cituje tak například Mabillonovu práci *De re diplomatica libri sex* (Vol. I, cap. 9, § 4, p. 65) nebo práce vatikánského knihovníka Emanuela Schelstrata (1645–1692) (Vol. XV–XVI, diss. 4, § 18, p. 166), přesto však má jeho kritičnost daleko k těmto mužům, z nichž především ten první stál na pomyslném vrcholu tehdejší učené kritiky. Zejména však udiví svou sečtělostí v soudobé církevní historiografii. Podle výpočtu Eliase Veiela¹²⁹ cituje Alexandre přes 80 katolických autorů od Baronia po irského františkána Luca Waddinga (1588–1657), na něž nejen odkazuje, ale se kterými rovněž v mnohém polemizuje. K nim je nutno připočítat i další autory, zejména nekatolické, kterým mnohdy přiznává v konkrétních (jistěže nikoli věroučných) tvrzeních oprávněnost; na druhou stranu potírá podle něj falešná tvrzení katolických autorit v oblasti dějepisectví, zejména Baronia, ale nebojí se sáhnout ani na církevní otce Damasca, Chrysostoma nebo Jeronýma s Augustinem.¹³⁰ Zvláštní zálibu má v galikánských autorech jako je francouzský biskup a učenec Pierre de Marca (1594–1662). Je obtížné odhadnout, nakolik jsou jeho omyly způsobeny opravdovou neznalostí a nakolik byly vedeny určitým záměrem (mám na mysli zvláště názor, že Marie Magdalena přišla do Galie spolu s Lazarem a Martou nebo že sv. Dionýsos byl nejprve biskupem athénským a až pak pařížským, apod.).¹³¹ V kritice jiných církevních řádů je zdrženlivý, neboť polemiky tohoto druhu byly v jeho době na denním pořádku a nedělaly právě dobrou reklamu svým původcům. Nicméně jako dominikán vyzdvihuje všude pochvalně kladné zmínky o všem řádovém, zejména o sv. Tomáši Akvinském. Tak například chválí i jezuitské *Ratio studiorum*, které se zavazuje ctít Tomášovo učení.¹³²

Jistě lze s Hänggim polemizovat,¹³³ že z hlediska historické kritiky, tím méně z hlediska konfese byly Alexanderovy církevní dějiny nestranné, údajně daleko nestrannější než později vydané *Unparteiische Kirchen- und Ketzerhistorie vom Anfange des Neuen Testaments bis auf das Jahr Christi 1688*¹³⁴ (Frankfurt am Main 1696–1699; Supplementa 1702) Gottfrieda Arnolda (1666–1714). Musí se však dle mého názoru přiznat, že Alexanderovy dějiny jsou mnohem spolehlivější než původní (bez oprav pokračovatelů) ději-

¹²⁶ Antoine TOURON, *Histoire des hommes illustres de l'Ordre de S. Dominique*, Paris 1743–1749, sv. 5, s. 807: „Les passages y sont rapportés fort au long...“

¹²⁷ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 92.

¹²⁸ Podrobněji tamtéž, s. 94–99.

¹²⁹ Elias VEIELIUS, *Dissertatio Isagogica in Selecta Historiae Ecclesiasticae capita, sive Dissertationes ... Natalis Alexandri*, Ulmae 1699, s. 32–183.

¹³⁰ Podrobněji A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 100, 101.

¹³¹ Noël ALEXANDRE, *Historia ecclesiastica Veteris Novique Testamenti ab orbe condito ad annum post Christum natum 1600 et in loca eiusdem insignia dissertationes historicae, chronologicae, criticae, dogmaticae*, I, Bingii ad Rhenum 1785, sv. 4, s. 388–453.

¹³² N. ALEXANDRE, *Historia ecclesiastica Veteris Novique Testamenti*, XIII–XIV, 1785, a XVI, s. 154–155. O jeho vztahu k ostatním řeholím srov. E. VEIELIUS, *Dissertatio*, s. 183–196 (minorité, karmelitáni).

¹³³ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 103: „Zwanzig Jahre, bevor Gottfried Arnold seine *Unpartheische Kirchen- und Ketzerhistorie* (die aber keineswegs unparteiisch ist) verfasste, hat N. Alexandre eine Kirchengeschichte geschrieben, die erstaunlich objektiv und unparteiisch ist.“

¹³⁴ Jejich rozbor podává Uwe NEDDERMEYER, *Gottfried Arnold*, in: Volker Reinhardt (Hg.), *Hauptwerke der Geschichtsschreibung*, Stuttgart 1997, s. 29–33.

ny Baroniovy; na druhou stranu při časovém rozdílu to nemůže až tak překvapit. Chronologická a historicky věcná přesnost sama ale nemohla v evropském 17. století způsobit větší oblibu díla ani u katolíků ani u ostatních křesťanských konfesí. Rozhodující roli tu hrála ideová stanoviska zasahující do oblasti filozofie a zvláště pak teologie. Členové francouzských dominikánských provincií¹³⁵ se v 17. století sice ubránili jansenismu, s nímž se museli nutně rozejít v pojetí Boží milosti a svobody vůle, neboť jansenisté věřili, že lidská vůle a jednání je predestinováno a že Boží milost činí lidské jednání a priori dobrým, ale galikanismu více méně podlehli.¹³⁶ Noël Alexandre nebyl výjimkou.

V jedné z nejdůležitějších otázek katolické teologie, v otázce papežského primátu,¹³⁷ se Alexandre kloní k názoru, že primát je Božské právo, které dal sv. Petrovi sám Kristus a které je skrze Petra propůjčeno jeho nástupcům. Nicméně primát pozdějších papežů podle něj není neomezený, jeho moc je odvislá od koncilu a papež sám nemá žádnou pravomoc *in temporalia regum*. Zde zřetelně vidíme základní myšlenku francouzského galikanismu, který byl na svém vrcholu právě v 17. století. Galikanismus¹³⁸ jako pokračování pozdně středověkého konciliarismu¹³⁹ především hlásal nadřazení ekumenického koncilu nad papeži. Toto stanovisko zastává Alexandre i ve svých ostatních spisech. Druhá citlivá otázka katolické teologie je papežská neomylnost ve věroučných otázkách přijatá jako dogma až roku 1870. Tu Alexandre papeži přiznával pouze v otázkách víry a morálky *ex cathedra*, tj. v případě, že papež mluví v souznění s Písmem a tradicí, tedy za pomoci Ducha svatého a po poradě s kardinálským kolegiem a dalšími významnými teology, kteří danou otázku nejprve podrobně prozkoumají, a celá církev ji přijme.¹⁴⁰ S výnosem papeže tedy není bezpodmínečně nutný souhlas koncilu, ale „souhlas církve“ (buďto *antecedens* nebo *consequens*). Tyto názory typické pro galikanismus té doby dostaly jejich autory, a tedy i Alexandra, do konfliktu se Svatým stolicem. Mimo jiné se stoupenci galikanismu mnohdy dostávali do rozporu s katolickou tradicí, s názory mnoha církevních otců, a výjimkou tu nebyl ani Alexandre. Tak protřečtil například Gelasiovi, Řehoři Velikému, Mikuláši I. nebo Zosimovi. Na druhou stranu se však Alexandre snažil zachovávat Římu věrnost, jak po mém soudu dokázal vícekrát již zmiňovaný Anton Hänggi,¹⁴¹ což oceňova-

¹³⁵ Nejdůležitější provincií ve Francii byla vlastní Francouzská provincie. Ta měla spolu se starobyloou Provincii toulouskou a nově založenou pařížskou s přísnou observancí a několika kongregacemi koncem 17. století kolem 100 konventů. Pro nedostatek spolehlivých pramenů se však jedná jen o hrubý odhad.

¹³⁶ K situaci v dominikánském řádu srov. z řádového hlediska A. MORTIER, *Histoire des Maîtres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, VI–VII, Paris 1913, 1914.

¹³⁷ Z česky psané překladové literatury srov. Klaus SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, Brno 2002; mnohdy polemicky k předchozímu František X. HALAS, *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*, Praha 2004, dle rejstříku.

¹³⁸ Podrobně Dale K. VAN KLEY, *The Religious Origins of the French Revolution: From Calvin to the Civil Constitution, 1560–1791*, New Haven 1996; a zejména Pierre BLET, *Le clergé du Grand siècle en ses assemblées (1615–1715)*, Paris 1995, zvl. s. 241–364, o Alexandrovi s. 384; česky dosud nejlépe pro počátky hnutí Francis RAPP, *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, Brno 1996; pro 17. st. Petr HORÁK, *Svět Blaise Pascala*, Praha 1985, s. 13–101. Pro vliv tohoto směru na Alexandra podrobně srov. A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 14–19, 112–138.

¹³⁹ K. RAHNER – H. VORGRIMMER, *Teologický slovník*, s. 137.

¹⁴⁰ N. ALEXANDRE, *Historia ecclesiastica Veteris Novique Testamenti*, VII, diss. 2, prop. 2, s. 459: „Indeficiens non esse Rom. pontificis iudicium, nisi quum pronunciat ac decernit ex cathedra, ad scripturam scillicet, ac traditionem quae in Rom. ecclesia a temporibus apostolorum incorrupta servatur, et ad ipsum continua ac nusquam interrupta pontificum successione transmissa est, assistente Spiritu sancto, attendens, et controversiis de quibus agitur per doctissimos theologos ad sacras illas nostrae regulas expensis, adhibito sacri ecclesiae Romanae senatu, ac vicinorum antistitum consilio suffragio, fuis ad Deum publicis precibus, aliquid fidelibus univiersis credendum et ubique observandum proponit ac praecipit. Eiusque constitutiones ac decreta Accedente ecclesiae consensu roborantur.“

¹⁴¹ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 108–111.

li již někteří jeho současníci (například pařížský nuncijs).¹⁴² Autor rozsáhlých církevních dějin a dalších četných spisů z oboru teologie se tedy snažil o jakýsi kompromis, syntézu mezi galikanismem a zachováním věrnosti Apoštolskému stolci, a to muselo alespoň u části členů kurie vyvolávat sympatie.¹⁴³ S trochou nadsázky se dá říci, že jeho „galikánská“ výchova ovlivněná celkovým společenským prostředím doby tu působila vedle nebo lépe řečeno proti jeho dominikánské výchově.¹⁴⁴ Ostatně nebyl zdaleka sám, stačí tu připomenout známý případ vyloučeného jezuity Louise Maimbourga (1610–1686), kterému nakonec francouzský král zajistil nemalou penzi a který se poté ve Francii uplatnil jako úspěšný církevní historik, jehož díla byla překládána do dalších evropských jazyků.

Přestože u části kurie vyvolal Alexanderův přístup určité porozumění, s oficiálním přijetím Svatého stolce počítat nemohl.¹⁴⁵ Ještě 15. června 1682, kdy dostal od papeže Inocence XI. (1676–1689)¹⁴⁶ osobní list, se zdálo, že je vše v pořádku, ale když Svatému otci zaslal skrze státního sekretáře kardinála Alderana Ciba 30. května 1683 nové svazky svých dějin (o období přelomu 11. a 12. století), na kladnou odezvu čekal marně. Nic nepomohly ani některé omluvné hlasy jeho francouzských přátel včetně toho nunciova.¹⁴⁷ Některé hlasy znějící v jeho prospěch mu snad dokonce uškodily, neboť v této době se vztahy Ludvíka XIV. a Inocence XI. prudce ochladily v důsledku jiných kauz (královské regály, turecké války aj.). Do situace se vložil ve prospěch Alexandra i francouzský vyslanec v Římě kardinál César d'Estrées (1628–1714), jehož relace jsou zásadním pramenem dokládajícím celý spor.¹⁴⁸ Také budoucí generální magistr dominikánského řádu Antoine Cloche se snažil intervenovat přímo v Římě, ale marně. Svolaná komise složená z kardinálů Ottobonih, Azzolinih, Casanateho, Lauria a Capizucchiho odsoudila ve druhém dobrozdání zejména zpracování 12. století a cenzorové (zvláště první dva) dokonce docházejí k názoru, že dílo je v zásadě špatné celé a proti jeho autorovi „musí zasáhnout *lege majestatis*“. Alexanderovi přirozeně nepomohly ani nesouhlasné výroky na adresu Římu věrných historiografů, zejména Baronia.¹⁴⁹ Práce je tedy zcela zakázána, jak musí s trpkostí vyslanec d'Estrées 27. května a znovu 10. července 1684 napsat do Paříže.¹⁵⁰ Právě 10. července 1684 papež vydává breve, kterým mimo jiné zakazuje všechny dosud

¹⁴² Archivio Segreto Vaticano (dále ASV) Vatikán, fond Nunz. Francia 185, fol. 350r, k datu 16. 9. 1693.

¹⁴³ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 136–140. Hänggi se snaží „svého“ autora očistit z hlediska pravověrnosti, a proto obšírně poukazuje na celkovou situaci ve Francii za jeho života, která nebyla papežskému stolci vůbec nakloněna a autorů jako byl Alexandre bylo méně, než těch, kteří se s Římem rozešli úplně.

¹⁴⁴ Viz Angelo MERCATI, *Intorno alle „Romanità“ di Natale Alexandre OP*, AFP 16, 1946, s. 5–82, cit s. 62: „Ripetutamente e non equivocamente, dunque, il fondo romano dell'Alexandre ha riportato vittoria sopra la melanconia delle liberta e privilegi gallicani“.

¹⁴⁵ O odmítnutí jeho spisů a konfliktu se Sv. stolcem viz A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 138–159 s podrobnými odkazy na edice a archivní prameny, od jejichž citací záměrně upouštím.

¹⁴⁶ Vztahu Inocence XI. k Francii je věnováno hodně studií, viz např. jejich základní soupis v Philippe LEVILLAIN (ed.), *The Papacy. An Encyclopedia*, New York 2002, sv. 2, s. 805–807. Za velmi užitečnou publikaci pokládám Hänggim neuvedenou knihu F. de BOJANI (ed.), *Innocent XI. Sa correspondance avec ses nonces (1676–1684)*, Roma–Paris 1910–1912, pro Francii týkající se našeho období sv. 3, 1912, pasáže s. 11–25, 176–219, 546–565, a odd. 2, s. 134–184. Do r. 1999 pak prakticky vyčerpávajícím způsobem Antonio Menniti IPPOLITO, *Innocenzo XI*, in: *Dizionario Biografico degli Italiani* 62, 2004, s. 478–495.

¹⁴⁷ Podrobně včetně citací z nunciových zpráv uložených v ASV viz A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 138–141.

¹⁴⁸ Stov. tamtéž, s. 140–141.

¹⁴⁹ Proti němu zvláště scholia 75, 80–81, 86, 103, 148, 187, 381, 445, 510. Všechna scholia (jednotlivé věty obsažené v jeho církevních dějinách, které římsí cenzori označili jako pochybené, případně odpovědi na jejich výtky) viz tamtéž, s. 361–409.

¹⁵⁰ E. MICHAUD, *Louis XIV et Innocent XI d'après les correspondances diplomatiques inédites du Ministère des Affaires étrangères de France*, IV, Paris 1883, fol. 216.

vydané svazky Alexanderových dějin.¹⁵¹ Breve je mimořádně ostré a případ se stává exemplárním. Takto tedy vypadala situace roku 1684.

Naneštěstí se Alexandre dozvěděl o tvrdém odsudku pozdě nebo to alespoň předstíral a ve chvíli, kdy do Paříže, přesněji do dominikánského konventu St. Jacques, dorazily listy řádového generálního magistra, vyšly již další svazky dějin, tentokrát pro 13. a 14. století. Francouzská strana se ale nedala tak lehce zastrašit; už přece nešlo o nějaké církevní dějiny, ale o prestiž Francie. Vyslanec d'Estrées napsal svému králi, že breve je neúnosné a radil tvrdě reagovat. Ludvík XIV. však z politických důvodů na rady svého vyslance nedal a spor nechtěl dále hrotit. Přesto psal pařížský nuncius Ranuzzi do Říma, že celá aféra vyvolala u dvora velkou rozmrzelost. Je zřejmé, že francouzský vyslanec d'Estrées neplnil úlohu diplomata správně, tj. nesnažil se napětí mírnit, spíše naopak. A mlčení z Paříže také na vzájemných vztazích Svatého otce a Krále slunce právě nepřidalo. Noël Alexandre se tak ocitl v ještě větší nepřízni Říma, neboť „jeho případ“ se zcela zpolitizoval.

Také ve svazcích týkajících se 13. a 14. století bylo autorovo pojetí ve shodě s francouzskou korunou, a tedy v rozporu s kurií. Přesto byly formálně podstoupeny „konsultorům“, kteří vypracovali devatenáctistránkový posudek, ve kterém především vyznačili místa, kde autor vytyká římské kurií různé prohřešky (reservace církevních obročí, udělování beneficií, expektancí, apod.). Dále pak vyznačili jeho údajné konciliaristické a galikánské názory stejně jako jeho náhled na otázku královských regálů. Cenzor tak dochází k závěru, že „z těchto důkazů je zřejmé, že autor zastává to jisté učení, které bylo Svatým stolcem v jeho předchozích svazcích odsouzeno. Jsem proto toho názoru, že i tyto svazky jsou zcela zjevně hodny odsouzení“.¹⁵² Uprostřed března 1685 se kongregace shromáždila u kardinála Ottobonih, jednoho z největších nepřátel celého díla, aby projednala další postup. Vyslanec d'Estrées psal dokonce 22. března 1685 do Paříže, že se jedná o Alexanderově exkomunikaci nebo přinejmenším o jeho vyloučení z dominikánského řádu.¹⁵³ Nakonec 6. dubna 1685 byly i tyto nové svazky jeho životního díla odsouzeny brevem.¹⁵⁴ Nicméně odsouzení se patrně nezdálo být dostatečné, proto papež Inocenc XI. nařídil generálnímu magistru dominikánů Monroyovi, aby Alexandra potrestal. Toto nařízení, které Monroy předal převoru pařížského konventu St. Jacques, si zde zaslouží být ocitováno celé.¹⁵⁵ Myslím, že jeho tvrdost je očividná. Nařízení tak po zásluze vzbudilo nemalý rozruch (podle nuncia doslova *un gran strepito*) a brzy o něm vědě

¹⁵¹ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 145–146 uvádí chybně červen.

¹⁵² Překlad z němčiny nikoli z originálu, který mi nebyl dostupný. Viz tamtéž, s. 150.

¹⁵³ E. MICHAUD, *Louis XIV*, fol. 225.

¹⁵⁴ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 150, pozn. 5.

¹⁵⁵ Originál uložen v Generálním archivu dominikánského řádu v Římě (dále AGOP sign. IV., *Registra Magistrorum*, Nr. 168, fol. 197^v–198^v), opis s chybným datováním 3. 4. 1698 ve Vatikánské knihovně (Vat. Lat. 9064, fol. 243).

Jeho text zní: „Sperabamus quod P. f. Natalis Alexandre post tot admonitiones paterno affectu ipsi tum a nobis tum a predecessore n[ost]ro datas calamum temperaret, dum Selecta historiae ecclesiasticae capita scriberet, nec recederet a viis maiorum nostrorum, summosque Pontifices eisque a Christo Jesu tradita iura autoritatemque prout decet virum religiosum praesertim disciplinae S. Patris n[ost]ri Dominici addictum veneraretur. Vix enim exprimere possumus internum animi n[ost]ri dolorem, cum in diem videamus ipsum adversus Apostolicam Sedem entis magna cum omnium catholicae unitatis amantium indignatione; quare harum serie et officii n[ost]ri autoritate et ex speciali mandato S[anc]tissimi Domini n[ost]ri Innocentii XI. P[ontificis] Maximo P. f. Natalem Alexandre omni voce activa et passiva, omnique gradu etiam magisterii et officio regentis aliusque iuribus et privilegiis privamus, ab iis abdicamus et per praesentes privatum esse mandantes tibi Josepho Senault, Priori collegii S[anc]ti Jacobi Parisiensis sub praescripto formalis in virtute Spiritus Sancti et sancta obedientia et sub paenis inobedientibus debitibus, ut has n[ost]ras literas coram toto conventu S[anc]ti Jacobi Parisiensis eidem Patri Natali Alexandre significes eisdemque literis parere facias et de earum significatione et intimatione nos per primum cursorem certiores facias.“

kdekdo. Francouzský král se snažil Alexanderovi pomoci – pochopitelně nikoli z osobní náklonnosti, nýbrž ze zcela zřejmých politicky motivovaných pohnutek –, ale tím jen papeže ještě více rozhněval. Vyslanec d'Estrées dokonce do Paříže referoval, že Svatý otec je na Alexandra tak nahněvaný, že prý vyslovil přání, aby řádový generální magistr zakázal všem dominikánům na území Francie získávat učené grady na teologické fakultě v Paříži. Generální magistr mu sice ještě nevyhověl, ale papež prý dále naléhá.¹⁵⁶ Jak výstižně napsal A. Hänggi, galikanismus se stal Alexanderovi nejen životním neštěstím, ale i jeho záchranou, neboť pařížský parlament nakonec zabránil jeho tvrdému potrestání.

Horší ale bylo, že těsně před vytištěním byly i svazky pojednávající o 15. a 16. století. Obsahovou náplní těchto dílů byly pochopitelně koncily (kostnický, basilejský, ferrarský a florentský, ale i lateránský a tridentský). Z hlediska konciliarismu byly samozřejmě problematické především koncily v Basileji, Ferrare, resp. Florencii. Oficiálně ale nebyl uveden žádný důvod zákazu těchto nových svazků, což se z odstupu jeví jako zbytečná chyba kurie, která tak zadala důvod ke stálému připomínání „neoprávněnosti“ breve, ve kterém „není uveden ani důvod zákazu“.¹⁵⁷ Dílo tak bylo odsouzeno jako celek, nikoli jen jeho některé části, třebaže papež s mnoha Alexanderovými formulacemi obsaženými v prvních dílech vyjádřil souhlas.¹⁵⁸ Na druhou stranu tu bylo vážné nebezpečí ze strany Turků,¹⁵⁹ takže si Inocenc XI. nemohl dovolit Francii zcela znepřátelit, a proto se snažil proti galikanismu útočit nepřimo. Jedním z těchto nepřímých kroků mělo být i umlčení nepohodlných autorů, kteří měli sloužit jako vybraní obětní beránci, neboť nebylo přirozeně možné donutit k poslušnosti náraz celý francouzský klérus. Proto možno bez problémů souhlasit s A. Hänggim, že Noël Alexandre byl vlastně jednou z obětí zápasu Říma s Paříží o pojetí římskokatolické církve na konci 17. století, tedy v době, kdy se vítězství Říma zdálo v nedohlednu.¹⁶⁰

Obecně lze říci, že římským cenzorům vadily zvláště názory na takové dějinné události, které dodnes vyvolávají u odborné a někdy i laické veřejnosti rozporuplné reakce (kromě koncilů 15. století, např. i existence papeže Marcella, pokřtění Konstantina, svolání koncilů v Efezu a Niceji, otázka *translatio imperii* ad.).¹⁶¹ Na druhé straně – jak přesvědčivě doložil A. Hänggi¹⁶² – mu cenzori vytýkali i mnoho věcí, které nikdy ve svém díle netvrdil. Autor se snažil bránit – na věcné úrovni – vždy v předmluvách k novému vydání, které bylo realizováno ještě za jeho života (vyšlo roku 1699 záměrně bez cenzurních zásahů).¹⁶³

¹⁵⁶ Podrobněji s odkazy na archíválie A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 154.

¹⁵⁷ Např. samotným autorem N. ALEXANDRE, *Selecta Historiae Ecclesiasticae*, Praefatio (nestr.)

¹⁵⁸ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 156.

¹⁵⁹ Turecké války jsou česky podrobně zachyceny např. v Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001, zvl. s. 28–91; na české prostředí se soustřeďuje Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce – obraz Turka v rané novověké literatuře z Českých zemí*, Praha 2002; v obecnějších souvislostech Miloš MENDEL – Bronislav OSTRANSKÝ – Tomáš RATAJ, *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*, Praha 2007.

¹⁶⁰ A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 159.

¹⁶¹ Vše podrobněji tamtéž, s. 164–168. Scholia 73, 80–81, 89, 137, 141, 156, 160, 163, 166, 215, 220, 223, 263, 339, 258, 604, 626, 750.

¹⁶² Tamtéž, s. 165.

¹⁶³ V úvodu práce otištěna *Epistola Eminentissimi Domini A. cardinalis Cibo, Innocentii XI, ..., nomine ac mandato scripta ad autorem* s pozitivním vyjádřením a papežských požehnáním (Romae, 15. července 1682). Dílo také obsahuje *Approbatio Doctorum (Doctores Parisienses et Socii Sorbonici) a Approbatio Theologorum Ordinis [Carolus] Thebaud, [Antonius] Hervé; oboje z 18. března 1676, a Facultas R. P. Joan. Thomae de Rocabert, OP Magistri Generalis* z 11. května 1675. Trefně A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 168: „Musste man sich vielleicht sagen, dass es nach so viel ungerechtfertigten Vorwürfen der Zensoren besser sei, zu schweigen?“

To bylo možné jen díky dobrotivému Inocenci XII. (1691–1700),¹⁶⁴ který si přál usmířit se s Ludvíkem XIV. Platné to Alexanderu mnoho nebylo, ale pro historika jsou dnes tyto předmluvy důležité, neboť zachycují oficiální výpovědi o autorových názorech na jeho kritiku.

Asi ve 240 scholiích z celkových 829 si jednoznačně trvá i přes vznesené námitky na svém. Asi ve 40 dalších případech si sice také trvá na svém, ale říká, že mu bylo cenzory špatně rozuměno. O dalších více než 50 případech tvrdí, že se nejedná o *quaestio juris*, ale podání skutků, jak se staly, což prý i prokázal, takže jakákoliv spekulativní úvaha v tomto případě prý není na místě. Asi ke 24 případům se vyjádřil *ne verbum quidem*, tj. že se tím, co mu je vytýkáno, vůbec nezabýval! V 70 případech dokonce tvrdí, že to, co mu je vytýkáno, nikdy neřekl.¹⁶⁵ Stejná četnost se dá vysledovat i u případů, o kterých míní, že to neřekl doslovně tak, jak mu to je předhazováno.¹⁶⁶ V 15 % ze všech scholií poukazuje na to, že jde o citát, nikoli jeho vlastní tvrzení. V 50 případech výtky ostře odmítá a stojí si za svým názorem (brání tak například pařížskou Sorbonnu),¹⁶⁷ v 70 případech se dokonce brání upozorněním, že to neřekl on, nýbrž že je to výrok teologické fakulty pařížské Sorbonny (tak zvláště v přemluvě k dílům o 15. a 16. století). Ve 20 případech také tvrdí, že mu cenzori něco zcela přibájili (*affingunt mihi*). V 10 případech se staví do pozice, kdy – skutečně nebo jen předstíraně – nechápe, co mu vlastně cenzori vytýkají¹⁶⁸ a ve zhruba stejném počtu případů tvrdí, že říkal přesný opak, než je to, co mu je vytýkáno.¹⁶⁹ Ve všech svých odpovědích je přesvědčivý, bez zbytečného pokrytectví, často uvádí nové důkazy a citáty na podporu svých tvrzení.

Prakticky vzápětí po jeho smrti vydal nový papež Benedikt XIII.¹⁷⁰ (1724–1730), původně člen dominikánského řádu, breve *Demissas preces*, kterým vyzdvihl tomistické učení. Současně s tím údajně vydal ústní příkaz sekretáři Kongregace indexu, aby zrušil zákaz díla P. Noëla Alexandra.¹⁷¹ Máme to potvrzeno z několika zdrojů.¹⁷² Když roku 1734 připravoval dominikán Constantinus Roncaglia (1677–1737) nové vydání Alexanderových církevních dějin, odvolával se na povolení tou dobou již čtyři roky mrtvého papeže Benedikta XIII. A skutečně, vydání z roku 1749 má v předmluvě prohlášení sekretáře indexu z 21. prosince 1748, které jednoznačně celé Alexanderovo dílo z hlediska věrouky očišťuje. Sekretářem nebyl shodou okolností nikdo jiný než přísný dominikán Guiseppe Agostino Orsi¹⁷³ mající pro galikánsky smýšlejícího spolubratra výjimečné pochopení. Profrancouzsky orientovaný, vědymilovný a umírněný papež Benedikt XIV. (1740–1758),

¹⁶⁴ Srov. výborný sborník Bruno PELLEGRINO (ed.), *Riforme, religione e politica durante il pontificato di Innocenzo XII (1691–1700)*, Atti del Convegno di Studio (Lecce 11–13 dicembre 1991), Roma 1994.

¹⁶⁵ Zvl. scholia 50, 65, 156, 237–238, 245, 328, 433, 442.

¹⁶⁶ Zvl. scholia 74, 81, 105, 172, 193, 231 ad.

¹⁶⁷ Zvl. scholia 373, 398, 626, 750.

¹⁶⁸ Zvl. u scholií 248, 250, 291, 293, 320, 386, 430, 629, 663.

¹⁶⁹ Zvl. scholia 54, 92, 121, 151, 254, 271, 286, 299, 316, 334, 754. U scholií 61, 93, 112, 116, 133, 189, 213, 228, 231, 480, 661 a 814 se domnívá, že jeho slova byla cenzory překroucena.

¹⁷⁰ Srov. Gaspare DE CARO, *Benedetto XIII*, in: *Enciclopedia dei papi*, sv. 3, Roma 2000, s. 429–439. Dosud nejpodrobnější, ale značně hagiografická je biografie G. B. VIGNATO, *Storia di Benedetto XIII. dei Frati Predicatori*, I–IX, Milano 1952–1976.

¹⁷¹ Je to zřejmé z dopisu Filippa Martiniho psaného 25. 11. 1724 v Římě a určeného do Florencie Giovannimu Bottariovi: „... una conseguenza del quale si è l'ordine dato verbalment[e] dal Papa al Segretario dell'Indice, che le opere del P. Natale Alexandro non siano più eccettuate nelle licenze...“ (uložen v Římě, Bibliotheca Corsiniana, Cod. 1603, fol. 41).

¹⁷² Uvádí je s citacemi A. HÁNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 160–161.

¹⁷³ K jeho pojetí srov. Friedrich KLAUS, *Die Polemik Orsi-Bouhours. Ein Betrag zur Geschichte der literarischen Beziehungen zwischen Italien und Frankreich um die Wende des 17. zum 18. Jahrhundert*, Berlin 1959.

který nepovažoval přísnou cenzuru knih za krok správným směrem, vydal 8. července 1754 dekret, kterým zrušil trest exkomunikace pro všechna vydání Alexanderových církevních dějin.¹⁷⁴ Stala se tak neobvyklá věc: cenzura byla zrušena, ale zákaz díla zůstal v platnosti! Toto dílo můžeme nalézt ještě v Indexu zakázaných knih z roku 1938.¹⁷⁵ To znamená, že výslovně je dovoleno pouze vydání P. Roncaglia, užití ostatních vydání však trestné není.

Alexanderovy církevní dějiny se záhy po smrti svého autora dočkaly nevídaného rozšíření. Následovala četná vydání, zkrácená i kompletní a doplněná, mimo jiné také proto, že ve Francii tehdy platilo o Indexu zakázaných knih: *Index non viget in Galia*. Jen o málo soudobých spisech bylo napsáno tolik, jako o tomto díle.¹⁷⁶ Ocenění se práce dočkala od kardinálů i papežů; mezi zvláštní příznivce patřil kardinál-dominikán Pietro Francesco Orsini, pozdější papež Benedikt XIII. nebo jeden z největších učenců katolického Říma kardinál Noris Enrico (1631–1704), augustinián-eremita a od roku 1692 vatikánský knihovník. V samotném dominikánském řádu byl Noël Alexandre ceněn jako učenec první velikosti, především jako historik. Generální magistr Antoine de Monroy dokonce uvažoval, že by Alexandre mohl napsat celořádkové dějiny.¹⁷⁷ Za dílem i jeho autorem stáli přirozeně i galikánští kněží. Práci a Alexanderovu učenost si cenil jak Mabillon, se kterým byl autor dějin v přátelském styku, tak i Papebroeck, jenž byl nepřitelem galikanismu. Ten se na Alexanderovy církevní dějiny mnohokrát ve svých pracích odvolával, jak v otázce oficia Božího těla, tak i v otázce Kristova stáří nebo ohledně papeže Marcellina či křtu Konstantina. Autora těchto církevních dějin, které nazývá *insigne opus*, tituluje *eruditus homo, et ... commendabilis scriptor*.¹⁷⁸ Nakonec se Alexanderovi dostalo pochvaly i od některých protestantských historiků (Elias Veiel, Clarmund alias Christoph Rüdiger, Justus Henning Böhmer, Thomas Ittig, Christian Thomasius, Kaspar Sagittarius, Johann Albert Fabricius aj.).

Samozřejmě Alexanderovy církevní dějiny nevyvolávaly pouze nadšený souhlas, ale inspirovaly rovněž k mnoha ostrým výtkám. Mezi zásadní odpůrce jednotlivých tezí, které dílo nabízelo, můžeme zařadit Jacquese Lefèvre zvaného „de la Bastille“. Ten sepsal a nechal vytisknout spis *Animadversions sur l'histoire ecclésiastique du P. Natalis Alexandre*, který způsobil nakladateli Alexanderových dějin nemalé starosti; nakonec byl ale Lefèvreův spis zakázán. Dalším protivníkem na poli učenécké pře byl minorita Antoine Constantinus a Castrovillare, jenž ve svém spise *De canonibus Apostolorum dissertatio* z roku 1679 sice Alexandra výslovně nejmenoval, ale podle kritických výhrad bylo zce-

¹⁷⁴ Breve však nerozlišuje mezi původním vydáním díla a komentovaným vydáním Roncagliovým. Srov. *Index librorum prohibitorum Benedicti XIV.*, Romae 1758, s. 6: „Permittuntur tamen hac eadem Opera juxta editionem Lucensem cum notis, et animadversionibus Constantini Roncaglia; sublata etiam excommunicatione lata in praedictis Brevibus pro quaquaque editione, Decr. 8. Julii 1754.“

¹⁷⁵ *Index librorum prohibitorum*, Romae 1938, s. 10: „† Alexander, Natalis, Diss. ... polemica ..., Trias ... selecta capita (permittitur editio notis et animadversionibus Constantini Roncaglia. decr. 8. Jul. 1754) Summa s. Thomae vindicata...“

¹⁷⁶ Jak podrobně rozvádí A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 169–183.

¹⁷⁷ AGOP Rim, sign. IV., *Registra Magistrorum*, Nr. 155, fol. 221v: „Resp. est quod illius noscitur zelus, et interim hortatur, ut sua compleat opera quae iam incepti, ut possit aliquando Annalibus Ordinis operam dare“. Srov. A. WALZ, *Compendium*, s. 463 ke generálnímu magistrůvi Cloche, který také chtěl, aby se Alexandre věnoval řádkové historii.

¹⁷⁸ K tomu podrobně i s citacemi A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 173–174. Za zaznamenání stojí Hänggiho poznámka: „Er [Papebroeck; J. Z.] wies darauf hin, dass ... der Dominikaner Norbert Delbecque ihm mitgeteilt habe, der Kirchenhistoriker Pagi hätte sich in Rom bei verschiedenen Kardinälen erkundigt, ob er die Kirchengeschichte des Noël Alexandres zitieren dürfte. Es sei zur Antwort gegeben worden, er dürfte das ruhig tun, denn Noël Alexandre sei an der Kurie angesehen und seine Kirchengeschichte werde sehr geschätzt, obwohl er die gallikanischen Artikel verteidige.“

la zjevné, koho má označením *criticus (noster)* na mysli. Spis byl vydán v Římě, což jen dokazuje, že ve Věčném městě byla vydávána díla pro i proti dějinám Noëla Alexandra, nicméně minoritovy námitky zdaleka nedosahovaly úrovně autora církevních dějin. Nebezpečnějším, dáli se to tak říci, byl karmelitán Honoratus a S. Maria, který ve spise *Reflexions sur les règles et sur l'usage dela critique*¹⁷⁹ (1713) napadl některé francouzské církevní historiky, mimo jiné i Alexandra, obviňující je, že ve své kritice zašli příliš daleko. Vadí mu mnohé příkré odsudky církevních Otců, jejichž výroky jsou mu nadevše svaté, nelíbí se mu ani neúcta k papežským dekretálům, aj. Proti Alexanderovi však byli i mnozí jeho spolubratři, kteří se domnívali, že poškozují svými činy celý řád. Jedním z takových byl i lovaňský profesor François d'Enghien (Endingen; 1648–1722). Po prvním odsouzení Alexanderových církevních dějin na podzim 1684 vydal svůj spis *Auctoritas Sedis Apostolicae ... vindicata ...*, jenž byl zcela jednostranně namířen proti těmto dějinám. Invektivy byly velmi ostré a autor se mimo jiné vyznával, že se stydí za to, že je s ním v jednom řádu takovýto člověk.¹⁸⁰ Navíc jeho dílo podpořili i další učenci, což mu pochopitelně dodalo na významu. Podobně nepříjemným soupeřem byl i Antoine Charlas, který roku 1685 vydal v Lutychu sedmisetstránkovou knihu *Causa Regaliae penitus explicata*, ve které podrobil Alexanderovy církevní dějiny podrobně a přísně kritice. Tón celé knihy je místy ironický, ale nikdy nezachází do roviny neslučující se s korektní vědeckou kritikou. Podle Hänggiho nejsou Charlasovy výtky oprávněně zejména tehdy, když autoru dějin vytýká, že nehovoří *ad rem*. Mnoho jeho „důkazů“ proti autoru dějin prý nevypovídá o ničem, jsou tedy bezobsažné, a nejsou dost dobře logicky vedeny. Proti vystoupili i někteří vysoce postavení benediktini. Váženým kritikem, kterého nebylo možno brát na lehkou váhu, byl santgallenský opat a kardinál Coelestin Sfondrati (1644–1696). Ten ve své práci *Galia vindicata* vyvrací Alexanderovo mínění o královských regálech zcela nevěcně, o to však bojovněji. Jeho postoj byl však zdá se motivován více politicky, než z přesvědčení, neboť když potřeboval, bez rozpaků se Noëla Alexandra dovolával, dokonce se jím i zaštiťoval.¹⁸¹ To opat-kniže z Einsiedelnu Augustin Reding je zásadovější a věcnější, třebaže si také ve své práci *Oecumenica cathedrae apostolicae auctoritas* řečeno lidově nebere servítky. Výsledná kritika však vyznívá v zásadě obdobně jako u dvou výše zmíněných posuzovatelů.

Z protestantských kritiků stojí za zmínku Friedrich Spanheim mladší (1632–1701), profesor na univerzitách v Heidelbergu a později v Leidenu. Ve své práci *Historia imaginum restituta* (Lugduni Batavorum 1686) ostře polemizoval s Alexanderem i Maimbourgem. Nutno ale zdůraznit, že větším nepřítelem byl pro něj druhý z obou jmenovaných historiků. Proti církevním dějinám Noëla Alexandra rovněž vystoupil z pozice profesora církevních dějin na univerzitě v Marburgu v zimním semestru 1695/96 Ludwig Christian Mieg ve svém kolegiu. To podle Hänggiho znamená, že se v protestantských kruzích Alexanderovy církevní dějiny četly. Jak jsem již uvedl, proti jeho scholastické metodě nejvíce vystupoval kalvínský teolog Samuel Basnage (1638–1721), který rovněž kritizoval i další jednotlivosti obsažené v církevních dějinách, ale jeho kritika byla v zásadě jen málo oprávněná. Nakonec je třeba ještě zmínit asi nejvýznam-

¹⁷⁹ Spis byl přeložen do latiny, srov. HONORATUS A S. MARIA, *Animadversiones in regulas et usum criticas...*, I–II, Venetiae 1738.

¹⁸⁰ Podrobněji srov. A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, s. 177–179.

¹⁸¹ V práci Coelestin SFONDRATI, *Innocentia vindicata*, St. Galli 1695, s. 29, 38, kde obhájuje pojetí neposkvrněného početí P. Marie u sv. Tomáše Akvinského. Alexandra se dovolává jako svědka.

nějšiho protestantského kritika těchto církevních dějin, muže, o kterém zde již byla řeč, profesora teologie na univerzitě v Ulmu Eliase Veuela. Ten shromáždil prakticky všechny možné nepřesnosti díla a nastínil i pochybnosti a nejasnosti, které snad mohou při jeho čtení vzniknout.¹⁸²

Další osudy tohoto kompendia po smrti autora byly rovněž rozporuplné. Jedněmi bylo přijímáno, jinými zatracováno. Některé učené kruhy svůj názor na Alexanderovy církevní dějiny přehodnotily, jedná se zejména o bollandisty, kteří zaujali po Papenbroeckově smrti k dílu daleko nesmiřitelnější postoj.¹⁸³ Velký vliv měla práce především uvnitř dominikánského řádu, pro jehož členy se stala dlouho nedostižným vzorem. Noël Alexandre měl v rámci řádu i své přímé žáky: Jacques Hyacintha Serryho (1659–1738),¹⁸⁴ působícího na padovské univerzitě, a Ignace-Hyacintha Amat de Gravesona (1670–1733).¹⁸⁵ Jeho prací se nechaly inspirovat také některé univerzitní „katedry“ církevních dějin, především v habsburské monarchii. Například ve Vratislavi, kde svého času předmět přednášel jezuita Ferdinand Meisner, který si Alexanderova opusu osobně vážil, nebo v Salcburku (profesor Simpert Schwarzhuber) či Štýrském Hradci (profesor Xavier Gmeiner). Svě uznání vyjádřila i vídeňská kapacita v oboru církevních dějin Matthias Dannenmayer (1744–1805), působící dříve ve Freiburgu. Z Itálii chválí Alexandra především oratorián Caspar Saccarelli a překvapivě i Guiseppe Agostino Orsi. Jako spolehlivou práci hodnou obdivu a užívání hodnotili dílo i protestantští profesori na univerzitě v Jeně (Johann Friedrich Buddeus, Johann Georg Walch a Gottlieb Stolle). V 19. a 20. století si všímali díla především historici, kteří náleželi k dominikánům, jednou z výjimek byl göttingenský profesor Karl Friedrich Stäudlin (1761–1826). Nejpodrobnější studii k celému životnímu dílu, která se zabývá problematikou jak z historického, tak také z teologického úhlu pohledu, je práce dominikána Antona Hänggiho (1917–1994),¹⁸⁶ pozdějšího basilejského biskupa, který se úkolu zhostil opravdu zevrubně a kterého lze snad překonat v dílčích interpretacích, nikoli však v komplexnosti.

* * *

Všichni zde diskutovaní odborníci na církevní historiografii se shodují, že Noël Alexandre posunul svými církevními dějinami úroveň jedné vědecké disciplíny o celý stupeň výše, neboť dva do té doby reprezentativní korpusy – Magdeburské centurie a Baroniovy dějiny – byly Alexanderem překonány nejen kritičností, nýbrž i uceleností, která byla na svou dobu nevidaná a ještě dlouho nepřekonaná. Zatímco v kritičnosti byl překonán již za svého života mauriny i bollandisty (přirozeně však na trochu jiném poli humanitní učenosti), v oboru komplexně podaných církevních dějin „kralovalo“ jeho dílo po celé 18. století. A třebaže bylo bezesporu zcela katolické, oceňovali jej i mnozí protestanti. Ti si rovněž vážili plynulosti vyprávění, která nám dnes může připadat – především vinou

¹⁸² A. HÄNGGI, *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander*, který jeho spisy při své práci hojně využil, k tomu doslova říká (s. 182): „Alles, was ihm irgendwie auffiel oder was ungewöhnlich war, notierte er und stellte es in seinem Werk nach Art einer Kartotheek zusammen. Tatsächlich war es nur als eine Vorarbeit zu einem größern kirchengeschichtlichen Werk gedacht, Veiel, gestützt auf verschiedenen Autoren, worunter auch Noël Alexandre, verfassen wollte, wie er im Vorwort selber sagt.“

¹⁸³ Srov. *Acta sanctorum Bollandiana*, srpen V, 1741, s. 496; září V, 1755, s. 452–454.

¹⁸⁴ Autor několika spisů, mj. *Historiae Congregationum de Auxiliis Divinae Gratiae* (1699; Lovanii 1700; Antuerpiae 1709; Venetiis 1740; aj.).

¹⁸⁵ Autor nepřiliš úspěšných dějin *Historia ecclesiastica variis colloquiis digesta* (12 sv., Romae 1717 etc.).

¹⁸⁶ BBKL 21, 2003, sl. 608–610 (Ekkart Sausser), el. verzi http://www.bautz.de/bbkl/h/haenggi_a.shtml. Jedná se o jeho dílo *Der Kirchenhistoriker Natalis Alexander (1639–1724)*, Freiburg (Schweiz) 1955.

použití scholastické metody – poněkud těžkopádná,¹⁸⁷ ale jen do chvíle, než otevřeme některé jiné „církevní dějiny“ konce 17. a počátku 18. století. Zvláště silně si to uvědomíme při listování kdysi populárními dějinami Louis-Sebastiena Le Nain de Tillemont, kterého jsem tu již vzpomenu. Dílo totiž prakticky nic „nevypráví“, pouze cituje nekonečně dlouhé pasáže z pramenů, které jsou poskládány vedle sebe, respektive za sebou. Navíc jde pouze o prvních šest století křesťanských dějin. Francouzsky psané dějiny Claude Fleuryho jsou zase výslovně určeny nepoučenému publiku a nemohou se proto s Alexanderovým opusem poměřovat. Anton Hänggi tak dospívá k názoru, že srovnatelným církevním historikem byl jen protestantský učenec Johann Lorenz von Mosheim¹⁸⁸ (1694–1755), osobnost stejně tak všestranná jako Noël Alexandre. Byl totiž nejen církevním historikem, nýbrž i teologem zabývajícím se homiletikou, dogmatikou, exegetikou i morální teologií.

5. Rozšíření Alexanderových církevních dějin v českých zemích

Již první nahlédnutí do katalogu Národní knihovny České republiky v Praze nám prozradí, že církevní dějiny tohoto dominikánského autora byly na území českých zemí v 18. století k dispozici. Jak známo, dnešní Národní knihovna vděčí za svůj vznik Marii Terezií, která roku 1777 prohlásila knihovny sbírky tehdy již jezuiti opuštěného Klementina za c. k. Univerzitní knihovnu, na jejímž základě o čtyři roky později založil Karel Rafael Ungar *Bibliotheca nationalis*.¹⁸⁹ Rovněž je známo, že mezi její první knihovny sbírky patřily kromě knihoven Tovaryšstva Ježíšova také knihovny klášterů a konventů zrušených v 80. letech 18. století.¹⁹⁰

Historia ecclesiastica Noëla Alexandra se zde nachází ve vydání z roku 1699 a z roku 1714,¹⁹¹ které patřilo kapucínům z kláštera Hradiště nad Jizerou (*Loci PP. Capuc. Hradiští ad Iser*) u Mnichova Hradiště, jenž byl zrušen roku 1787.¹⁹² Další pařížské vydání, tentokrát z roku 1730, patřilo konventu sv. Václava na Zderaze na Novém Městě pražském (bosým augustiniánům) zrušenému roku 1785.¹⁹³ Jedno de Grasortiovo vydání z let 1740–1744¹⁹⁴ vlastnila i roudnická lobkovická knihovna, která snad dokonce s dominikánským řádem udržovala jisté vztahy.¹⁹⁵ Národní knihovna pak vlastní ještě několik

¹⁸⁷ Srov. již J. G. DOWLING, *An Introduction*, s. 148: “It is indeed rather a series of dissertations than a connected history...”

¹⁸⁸ BBKL 6, 1993, sl. 196–204 (Klaus-Gunther Wesseling), elektronická verze s doplněnou literaturou k r. 2007 http://www.bautz.de/bbkl/m/mosheim_j_1.shtml. Např. k jeho pojetí Platona srov. František NOVOTNÝ, *O Platonovi IV.*, Praha 1970, s. 715–716.

¹⁸⁹ Zdeněk TOBOLKA, *Národní a Univerzitní knihovna v Praze. Její vznik a vývoj*, I (Počátky knihovny až do r. 1777), Praha 1959.

¹⁹⁰ Rudolf SANDER, *České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefínských*, Sborník archivních prací 45/1, 1995, s. 73–130; Ondřej BASTL, *Rušení klášterů v Čechách a na Moravě za Josefa II.*, *Historická geografie* 28, 1995, s. 155–182.

¹⁹¹ I. + II.; III. + IV.; V. + VI.; VII. + VIII.

¹⁹² Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN (edd.), *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 374–376.

¹⁹³ Tamtéž, s. 573–577.

¹⁹⁴ I. + III. (1740); III. + IV. (1741); V. + VI. (1741); VII. + VIII. (1742); IX. (1743); X. + XI. (1743); XII + XIII (1743); XIV (1744); XVI (1744); XVIII (1744).

¹⁹⁵ Naznačuje to nabídka knih k odprodeji z r. 1728 dominikána Jana Brauna. Srov. Alena RICHTEROVÁ, *Vývoj roudnické lobkovické knihovny*, Praha 1989, s. 71.

autorových děl,¹⁹⁶ ale nejvíce položek zabírají hesla ve známém Teologickém thesauru,¹⁹⁷ do kterého Noël Alexandre napsal přes 150 hesel. Také knihovna Národního muzea v Praze vlastní jedno vydání jeho církevních dějin do roku 1600 (sign. 102 B 15), které rovněž patřilo bosým augustiniánům od sv. Václava na Zderaze na Novém Městě pražském, a Vědecká knihovna v Olomouci má ve svých fondech dokonce několik vydání této jeho rozšířené příručky.¹⁹⁸ Vydání patřila dříve různým majitelům z českých zemí. Původní osmivazkové z roku 1699 a jedno devítivazkové z roku 1778 dnes vlastní i Moravská zemská knihovna v Brně. Vydání z roku 1699 je možno dnes najít i v dominikánských konventních knihovnách nacházející se na území České republiky, například v Jablonném v Podještědí (bývalá knihovna chebského konventu) nebo v knihovně znojemského konventu.

Toto rámcové nastínění není zdaleka kompletní, ale i tak myslím ukazuje, že dnes českou historiografií zcela zapomenutý autor nebyl v době svého života ani v následném období v českých zemích osobou neznámou. Připomenout tuto osobnost evropského věhlasu bylo účelem této statě.

JAKUB ZOUHAR

The Church History of Noël Alexandre O.P. in the Context of European Church Historiography in the 17th and 18th Centuries

SUMMARY

The article is based on editions, literature, and archive documents from the Roman archives. It deals with a distinguished French Church historian Noël Alexandre (1639–1724), a member of the Dominican Order, whose work was a cornerstone of Church historical science from the end of the 17th until the close of the 19th century.

Born in Rouen, he attended Dominican colleges where he learned philosophy and theology. He practiced what he had learned there for his whole life. Owing to his Gallicanism he conflicted with Pope Innocent XI but he was finally granted a pardon by Pope Benedict XIII. Alexandre is almost unknown in the Czech culture. For that reason, I will attempt to put this renowned scholar into the context of Church Historiography in the 17th and 18th centuries. I will also pay attention to the Maurists and the Bollandists, as well as the Dominican historiography itself.

¹⁹⁶ Noël ALEXANDRE, *Theologia dogmatica et moralis secundum ordinem Catechismi Concilii Tridentini*, Venetiis 1698 (10 tomi in 1 vol.), patřila jezuitům v Klementinu; vyd. Parisiis, Dazallier 1714 (5 tomi in 2 vol.); TÝŽ, *Institutio concionatorum tripartita seu praecepta et regulae ad praedicatores verbi Divini informandos cum idaeis sive rudimentis concionum per totum annum*. Parisiis 1702. Dílo rovněž patřilo jezuitům z Klementina. Jeho práce *Dissertatio ecclesiastica, apologetica et anticritica, adversus F. Claudium Frassen: seu Dissertationis Alexandrinae de Vulgata Scripturae Sacrae Versione Vindicae* (Parisiis 1682) zase původně náležela pražským hybernům z konventu Nanebevzetí P. Marie podléhající přímo římskému provincialátu, který byl zrušen r. 1786. Jeho spis *Expositio litteralis et moralis Sancti Evangelii Jesu Christi secundum quatuor Evangelistas* (Traiecti ad Mosam, Bertus 1721) patřil snad zbraslavským cisterciákům (Monast. Regiens), jejichž klášter byl zrušen r. 1785.

¹⁹⁷ *Thesaurus Theologicus: in quo Natalis Alexandri, Dionysii Petavii, Jacobi Sirmondi, Johannis Mabillonii, Petri Goustantii, Gabrielis Danielis, Henrici Cardinalis Norisii, Johannis garnerii, aliorumque clarissimorum virorum dissertationes exhibentur; socius academiarum ecclesiasticarum Lucensis et Auximanae opuscula collegit, in ordinem digessit atque annotationibus subinde illustravit*, I–XIII, Venetiis 1763–1763. K dispozici volně na internetu s možností stáhnutí v souboru PDF viz <http://gallica.bnf.fr/>.

¹⁹⁸ N. ALEXANDRE, *Historia ecclesiastica veteris novique testamenti ab orbe condito ad annum post Christum natum 1600*, Bingii ad Rhenum 1790 (18 tomi, náležel dominikánskému konventu v Litoměřicích); vyd. 1771 (9 tomi); vyd. 1741–46.

In his case, it holds true that superiors and scholars may make an order famous, but that order cannot be devout and exact in observance without the ordinary monks. He, as a member of the republic of letters, the international network of scholars, needed the support of many influential men to break through. Eventually, he was successful.

Translation author